

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет філології, історії та політико-юридичних наук
Кафедра політології, права та філософії
Політологія. Гендерні студії
052 Політологія

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Політична еліта в Україні періоду незалежності

Студентки: Головенець Дар'ї Анатоліївни

Науковий керівник:

Дудка Лариса Олексіївна, кандидат
історичних наук, доцент

Рецензент: _____

Рецензент: _____

Допущено до захисту: _____

Ніжин – 2024

АНОТАЦІЯ

Магістерська робота присвячена комплексному дослідженню формування та розвитку політичної еліти в Україні в період незалежності. Автором детально проаналізовано вплив ключових історичних подій, таких як розпад Радянського Союзу, Помаранчева революція та Революція Гідності, а також соціальних та економічних факторів на цей процес. Особлива увага приділяється еволюції та структурним перетворенням української політичної еліти, її складу, ціннісним орієнтаціям та взаємодії з суспільством. Також, розглядаються різні теоретичні підходи до визначення політичного лідерства та його ролі. Дослідження охоплює аналіз гендерних аспектів формування іміджу еліти, враховуючи особливості українського суспільства та його ставлення до жінок-політиків. Аналізуються чинники, що впливають на формування політичної еліти, зокрема історичні традиції, соціально-економічні умови, стан громадянського суспільства, рівень політичної культури та глобалізаційні процеси.

Ключові слова: політична еліта, політичне лідерство, Україна, незалежність, формування еліти, розвиток еліти, структурні перетворення гендерні аспекти, імідж, глобалізація, жінки-політики.

ANNOTATION

The master's thesis is a comprehensive study of the formation and development of the political elite in Ukraine during the period of independence. The author analyses in detail the impact of key historical events, such as the collapse of the Soviet Union, the Orange Revolution and the Revolution of Dignity, as well as social and economic factors on this process. Particular attention is paid to the evolution and structural transformations of the Ukrainian political elite, its composition, value orientations and interaction with society. It also examines various theoretical approaches to the definition of political leadership and its role. The study includes an analysis of gender aspects of the elite image formation, taking into account the peculiarities of Ukrainian society and its attitude towards women politicians. The factors that influence the formation of the political elite are analysed, including historical traditions, socio-

economic conditions, the state of civil society, the level of political culture and globalisation processes.

Keywords: political elite, political leadership, Ukraine, independence, elite formation, elite development, structural transformations, gender aspects, image, globalisation, women politicians.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ.....	11
1.1. Інститут лідерства як механізм впливу в політико-владних відносинах.	11
1.2. Особливості формування політичної еліти.	18
Висновки до 1 розділу	25
РОЗДІЛ 2. ЕВОЛЮЦІЯ ТА СТРУКТУРНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ. ..	28
2.1. Формування політичної еліти України.	28
2.2. Розвиток українського політикуму у 1991-2014 роках.	38
Висновки до 2 розділу	59
РОЗДІЛ 3. ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ.....	63
3.1. Формування іміджу політичної еліти. Гендерні аспекти.....	63
Висновки до 3 розділу	68
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	77

ВСТУП

Актуальність дослідження політичної еліти України періоду незалежності зумовлена її ключовою роллю у визначенні напрямків розвитку держави та суспільства, особливо в умовах глибокої трансформації, спричиненої повномасштабною війною з Росією. Агресія РФ у 2022 році не лише актуалізувала питання ефективності та здатності політичної еліти адекватно реагувати на надзвичайні виклики, а й поставила під сумнів усталені політичні стратегії та механізми реалізації державної політики, адже від рішень лідерів залежить не лише успішний опір агресору, а й повоєнне відновлення країни, що вимагає переосмислення суб'єктності політичної дії. Євроінтеграційний курс України, закріплений в Конституції, в умовах війни та повоєнної відбудови набуває нового значення, вимагаючи від еліти не просто проведення глибоких реформ, а й забезпечення компетентного управління в умовах соціальної нестабільності та зростання напруженості у соціумі. Дослідження політичного лідерства в цьому контексті дозволяє оцінити його готовність до виконання цих завдань, виявити перешкоди на шляху євроінтеграції та розробити рекомендації для їх подолання. Як і в інших країнах пострадянського простору, в Україні процес формування та функціонування ефективної політичної еліти ускладнюється специфікою перехідного періоду. Незважаючи на певні позитивні зміни, залишаються актуальними проблеми олігархічного впливу на політику, корупції в державному апараті, недостатньої розвиненості політичної культури, що посилюються деструктивним впливом війни. Ці фактори негативно впливають на ефективність функціонування політичної системи, підривають довіру громадян до влади та стримують розвиток демократії. Отримані результати дослідження сприятимуть глибшому розумінню процесів формування та функціонування політичної еліти в Україні, а також виробленню рекомендацій щодо її оптимізації та підвищення ефективності в інтересах розвитку демократичного суспільства в умовах нових викликів та загроз.

Історіографія проблеми. Багато хто вважає, що суспільством керує невелика група людей — еліта. Ці люди мають владу і приймають рішення, які впливають на всіх нас. Прихильники цієї ідеї, елітаризму, кажуть, що так було завжди, і що всі спроби створити рівне суспільство провалилися. Вони вважають, що нам потрібно знайти спосіб, як жити в такому світі, де влада належить обраним. Елітаризм шукає компроміс між тими, хто править, і всіма іншими, щоб суспільство могло нормально функціонувати. Ідея про те, що суспільством керує еліта, не нова. Вона з'явилася ще в давнину, коли люди почали усвідомлювати, що одні мають більше влади, ніж інші. Філософи, такі як Конфуцій [29], Платон [59] і Макіавеллі [41], писали про це ще тисячі років тому. Звичайно, кожен з них бачив це по-своєму, але всі вони погоджувалися, що в суспільстві завжди будуть ті, хто править, і ті, ким правлять. Зокрема, Макіавеллі хотів зрозуміти, як політика працює насправді, спираючись на історію та те, що відбувалося навколо нього. У своїй книзі [41] він описав, як ефективно керувати державою і як здобути та втримати владу. Макіавеллі розумів, що людьми рухають різні мотиви: жага влади, амбіції, страх. Він бачив, як ці мотиви впливають на політику.

Дослідники в різні роки приділяють значну увагу особистостям лідерів та їхньому соціальному статусу, підкреслюючи вплив якості еліт на розвиток і стабільність суспільства. Дехто, як Г. Моска [10] і Р. Міхельс [49], висвітлювали організованість та згуртованість еліт, їхню здатність до рішучих дій. В. Парето ж цікавився психологічними особливостями правлячого класу — волею, рішучістю, схильністю до новаторства [89]. Й. Шумпетер розглядав еліту в контексті демократії, підкреслюючи важливість змагальності та вміння лідерів перемагати на виборах. Дж. Сарторі звертав увагу на "особисті заслуги" еліти, її соціальне походження та ступінь віддаленості від решти суспільства. Т. Дай вважав еліту необхідною умовою організації суспільства, а Л. Зіглер наголошував на важливості "просвітницького лідерства", що поєднує особисту свободу з відповідальністю [27, с. 74].

У сучасному українському історіописанні проблема формування та еволюції політичної еліти викликає значний інтерес та активно досліджується, породжуючи широкий спектр наукових дискусій. Наприклад, одні дослідники, акцентують увагу на посткомуністичному характері української еліти, підкреслюючи її спадкоємність з радянською номенклатурою[50]. Інші, роблять акцент на впливі олігархічних груп на політичні процеси, вказуючи на тісний зв'язок бізнесу та влади[55]. Вагомий внесок у дослідження даної теми зробив М. В. Морарь. Він у своїй праці[50] здійснює ґрунтовний аналіз теоретико-методологічних засад дослідження феномену політичного лідерства. Автор розглядає різні концепції лідерства, критично оцінює існуючі підходи та пропонує власне бачення проблематики. Особливу увагу приділяючи таким аспектам, як: типологізація лідерства, взаємозв'язок лідера та мас, функції політичного лідера. Важливе місце посідають дослідження Б. Кухти та Н. Теплоухової. Зокрема, їх книга [39] є одним із ключових джерел в українській політології, що досліджує феномен політичних еліт та лідерства. Автори здійснюють комплексний аналіз понять "еліта" та "лідер", розглядаючи їх взаємозв'язок та вплив на політичні процеси. Б. Кухта та Н. Теплоухова приділяють особливу увагу теоретичним аспектам дослідження еліт, аналізуючи різні підходи до їх визначення та класифікації. Вони розглядають еліти як невід'ємну частину політичної системи, що відіграє вирішальну роль у прийнятті та реалізації політичних рішень. Також, автори досліджують механізми формування еліт, їх соціальний склад та функції в суспільстві. Солідний внесок зробила у цю тему М. Кристиняк, зокрема цікавою є її стаття [35, с. 79]. В ній автор досліджує специфіку формування еліт в Україні, аналізуючи історичні, соціальні та політичні фактори, що впливають на цей процес. М. Кристиняк ідентифікує ряд проблем, які перешкоджають формуванню ефективної та відповідальної еліти в Україні, та пропонує конкретні заходи для їх подолання. Також, цікавим є науковий доробок Д. С. Короткова [31] він досліджує складний процес трансформації політичної еліти в Україні під час переходу від тоталітарної системи до демократії, аналізує фактори, які впливали на цей

процес, та виділяє його основні етапи. Особливу увагу автор приділяє проблемам, які виникали під час формування нової демократичної еліти, та причинам, які гальмували цей процес.

Незважаючи на наявність досліджень, дана проблема все ще потребує подальшого вивчення. Особливо актуальним є аналіз впливу еліт на процеси демократизації, економічного розвитку та соціальної стабільності, адже, незважаючи на різноманіття підходів, усі дослідники сходяться на думці, що політична еліта відіграє ключову роль у житті суспільства, а її якість безпосередньо впливає на його долю [27, с. 74].

Методологічну основу магістерської роботи складає комплексний підхід, що поєднує в собі елементи політологічного, соціологічного та історичного аналізу. Це дозволяє дослідити феномен політичної еліти в Україні з різних перспектив, враховуючи як теоретичні концепції, так і емпіричні дані. Також, в магістерському дослідженні використано загальнонаукові та емпіричні методи аналізу політики. Для визначення ролі правлячої еліти застосовано структурно-функціональний аналіз. Інституціональний підхід дозволив дослідити діяльність еліти через призму політичних інститутів. Нормативно-ціннісний підхід був використаний для оцінки діяльності еліти з точки зору таких цінностей, як загальне благо, справедливість та свобода. Соціологічний підхід допоміг з'ясувати вплив соціальної структури на формування еліт, а культурологічний — проаналізувати зв'язок між рівнем політичної культури та характером еліти. Порівняльний метод дозволив зіставити процеси елітотворення в різні часові періоди. Завдяки такому різнобічному підходу дослідження дає цілісне уявлення про роль та функції політичної еліти в сучасній Україні.

Метою дослідження є комплексний аналіз формування, характеристики, еволюції та ролі політичної еліти в Україні в період незалежності, визначення її впливу на процеси державотворення, демократизації та соціально-економічного розвитку країни.

Об'єкт дослідження – політична еліта незалежної України.

Предмет дослідження – механізми формування, функціонування, еволюція складу, структури та характеристик політичної еліти України в період незалежності. Вплив на процеси державотворення, демократизації та соціально-економічного розвитку.

Згідно з поставленою метою магістерське дослідження потребує вирішення таких **завдань**:

- Дослідити роль лідерства як механізму впливу в політико-владних відносинах, розкрити зміст поняття "лідерство" в контексті функціонування політичної еліти.
- Визначити типи політичного лідерства та їх вплив на формування еліт, проаналізувати взаємозв'язок між лідерством та елітою в процесі прийняття політичних рішень.
- Визначити специфіку формування політичної еліти в Україні, проаналізувати роль історичних, соціальних, економічних та культурних факторів у формуванні української політичної еліти, виявити вплив радянського минулого на процеси формування еліт в незалежній Україні.
- Періодизувати історію розвитку політичної еліти України з 1991 року, виділити ключові етапи та проаналізувати їх характерні риси. Розглянути роль та вплив політичної еліти України в період 1991-2014 років.
- Розібрати роль гендеру у формуванні іміджу політичних лідерів та еліт, дослідити особливості формування іміджу жінок та чоловіків в українській політиці.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з серпня 1991 року по сучасність.

Географічні межі магістерської роботи включають українські землі, що знаходяться у складі України з 1991 року.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у спробі всебічного аналізу формування, характеристик, еволюції та ролі політичної еліти в Україні в період незалежності, визначення її впливу на процеси державотворення, демократизації та соціально-економічного розвитку країни.

Наукове та практичне значення роботи полягає в тому, що її результати дають змогу переосмислити роль та функції політичної еліти в Україні, критично оцінити її діяльність у контексті державотворення, демократизації та соціально-економічного розвитку. Дослідження сприяє глибшому розумінню механізмів формування та трансформації політичної еліти, її взаємодії з іншими соціальними групами та інститутами, а також впливу на політичні процеси в країні. Отримані дані можуть бути використані для розробки рекомендацій щодо вдосконалення механізмів формування політичної еліти, підвищення її професіоналізму та відповідальності, а також для формування ефективної державної політики в різних сферах. Практичне значення роботи полягає в можливості використання її результатів в навчальному процесі вищих навчальних закладів, підготовці фахівців у сфері політології, соціології, державного управління, а також для інформування громадськості з питань функціонування політичної системи України.

Апробація. Основні положення магістерської роботи апробовані на вузівській науковій конференції «Молодь у науці» (15 – 24 травня 2024 р., м. Ніжин)

Структура роботи обумовлена її метою та дослідницькими завданнями. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, 89 сторінок основного тексту, списку джерел і літератури (96 позицій).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ

1.1. Інститут лідерства як механізм впливу в політико-владних відносинах

У сучасних життєвих реаліях в момент дії воєнного стану, розгортання повномасштабної війни в нашій країні, потреба у ефективному політичному лідерстві та новому поколінні еліти, як ніколи актуальна. Сьогодні ми особливо гостро це відчуваємо. Окрім індивідуальних проблем нашої країни, глобальні світові негаразди, такі як кліматичні зміни, нестабільна економічна ситуація, нерівність у соціумі також вимагають кардинальних дій та людей, що зможуть їх запроваджувати. Зокрема, нашому суспільству потрібні сильні лідери, які зможуть думати наперед, швидко приймати рішення та вміти адаптуватися до будь яких ситуацій, беручи на себе відповідальність за державу та людей, що в ній живуть. Формування такої еліти — це складне завдання та виклик для всього світу, адже від лідерів, зокрема політичних, залежить майбутнє людства [25, с. 149].

На формування внутрішньої політики та суспільного ладу, міжнародного іміджу країни, як такої, значний вплив має політична еліта, яка займає визначальне місце в структурі державної влади. На наше переконання, їхні дії, рішення та заяви формують сприйняття держави світовою спільнотою, впливають на її репутацію та відіграють значну роль у розвитку міжнародного співробітництва та зміцнення позицій країни на глобальному рівні. Ми впевнені, що саме від політичних лідерів залежить реалізація як внутрішньої, так і зовнішньої політики держави. Їхня здатність ефективно управляти країною, забезпечувати стабільність та розвиток, а також гідно представляти її інтереси на інтернаціональній арені [25, с. 155]. Таким чином, ми дотримуємося думки, що політичні лідери, завдяки своїм високим посадам, відіграють ключову роль у формуванні позитивного іміджу держави, допомагаючи створити гарну репутацію країні та реалізації ефективної внутрішньої та зовнішньої політики,

що в кінцевому підсумку сприяє консолідації суспільства та успішному розвитку української політичної нації [25, с. 150]. Ми переконані, що політична еліта сьогодні, як ніколи раніше, повинна бути здатною вести країну до процвітання та розвитку. Ефективні, сильні та цілеспрямовані лідери мають забезпечувати стабільність, сприяти економічному зростанню, підвищувати рівень життя громадян та зміцнювати міжнародний авторитет держави. На них покладено відповідальність володіти певними особистими характеристиками, такими як стратегічним мисленням та лідерськими якостями, бути здатними швидко реагувати на проблеми різного характеру — політичні, економічні, соціальні, та інші складні ситуації, беручи до уваги потреби та очікування суспільства. Як ми бачимо, інвестиції у розвиток політичного лідерства – це інвестиції у майбутнє країни, що принесе значні дивіденди у вигляді стабільного розвитку та зміцнення позицій держави на світовій арені [25, с. 157].

Нині, у XXI столітті, існує багато різних підходів, що допомагають зрозуміти феномен лідерства, особливо політичного лідерства. Взагалі в наш час є багато думок про те, як людина стає лідером. Одні дослідники, зокрема Макс Вебер, Бернард Басс та Карл Юнг вважають, що харизма є найголовнішою та ключовою рисою лідера. Особливий людський шарм притягує людей. Вони поділяють типи лідерства на легітимне, традиційне та харизматичне. Легітимне — це те, що ґрунтується на правилах та нормах. Традиційне — ґрунтується на звичаях та традиціях. Харизматичне ж ґрунтується на надзвичайних якостях лідера [8, с. 157-160]. Інша група вчених, таких як Джеймс Макгрегор Бернс, Брюс Аволіо, Воррен Бенніс та Берт Наннус думають, що найважливіше для лідера – це вміння мотивувати і надихати своїх людей. Вони називають це — трансформаційним лідерством, де лідер — це приклад для наслідування, що створює атмосферу, яка спонукає підлеглих працівників старатися більше та виходити за межі своїх можливостей [85, с. 42-43].

Політичне лідерство – це багатогранне явище і його можна розглядати з різних сторін. Так, один з підходів вважає лідерство специфічною формою влади, де вплив спрямований від лідера до послідовників. Важливо, що носієм такої

влади є не людська більшість, а окрема особа або невелика група, яка завдяки своїм якостям спрямовує та об'єднує інших. Другий підхід звертає увагу на те, як людина може і вміє управляти іншими. Він розглядає лідерство як соціальний статус, пов'язаний з прийняттям важливих рішень, керівництвом та відповідальністю. Третій підхід акцентує, що лідерство є особливим видом впливу на інших, має постійний характер та визначається пріоритетною роллю лідера, який задає напрямок руху та надихає. Кожен з цих підходів не є індивідуальним вони всі доповнюють одне одного, створюючи загальне розуміння політичного лідерства і підкреслюючи різні його аспекти та характеристики [50, с. 181]. Перегляд праць присвячених вивченню цього феномену показує нам, що такі терміни як "лідерство" та "політичний лідер", попри широке використання, все ще не мають чіткого та універсального значення. Подібне різноманіття підходів трактування цього терміну підкреслює складність цього процесу. Хоч єдиного загальноновизнаного вислову й досі не сформульовано, на нашу думку політичне лідерство — це специфічний вид соціальної людської взаємодії, в якій певні особи здійснюють вплив на інших, керуючи ними та спрямовуючи їх дії [77, с. 65]. Хоча внутрішні людські якості відіграють значну роль у становленні людини-лідера, їх наявність не є єдиним фактором успіху. Контекст, в якому діє лідер, має вирішальне значення, адже вимагає здатності адаптуватися до мінливих обставин та гнучко використовувати свої сильні сторони. Справжнє лідерство — це неймовірно складне мистецтво, що вимагає гармонійного поєднання різноманітних якостей та навичок людини, яка позиціонує себе чи прагне бути лідером. Ми переконані, що такі якості та навички, це, в першу чергу інтелект та комунікативні здібності, що є фундаментом, на якому будується успіх лідера. Також, це вміння ефективно доносити свої ідеї, надихати та мотивувати інших. Та, зрештою, це здатність до швидкого аналізу ситуації, оцінки ризиків та прийняття рішень [77, с. 66].

Поняття «еліта» тісно пов'язане з терміном «політичне лідерство». Це насамперед тому, що лідери часто якось пов'язані з політикою, або ж прагнуть в неї потрапити. Еліти, як правило, складаються з осіб, які мають значний вплив,

владу та ресурси, що дозволяє їм відігравати значну роль у політичному житті. У дослідженні поняття еліти є два традиційні підходи. Перший, звертає нашу увагу на те, що еліта — це вибрана меншість. Другий підхід акцентує на духовних якостях людини [39]. Перший підхід надає найбільше значення спадковості та родовим традиціям, тому належність до еліти, особливо аристократичної, ставала долею, наданою від народження. Другий підхід, духовний, він був більш особистий. Приналежність до еліти була ознакою власних заслуг та особистих якостей та вирізнялася вибраністю від Бога, Природи [39].

Поняття "політична еліта", як і «політичне лідерство» завжди було предметом жвавих дискусій серед науковців, і різні дослідники пропонували свої власні інтерпретації цього феномену [62, с. 179]. Соціолог Вільфредо Парето був переконаний, що еліта — це особлива група людей, які досягли вершин успіху в обраній сфері. Він також припускав, що суспільство можна розділити на дві різні категорії: тих, хто веде за собою, і тих, кого ведуть [89]. Гаetano Моска, подібно до Парето, вважав, що суспільством неминуче керуватимуть еліти, які контролюють політичне та економічне життя завдяки володінню цінними ресурсами та атрибутами влади. Макс Вебер зосереджувався на особистісних якостях еліт, визначаючи їх як харизматичних лідерів, здатних надихати та вести за собою маси. Хосе Ортега-і-Гассет розглядав еліту як групу людей, які є достатньо розвиненими, щоб стояти над народом і мати почуття обов'язку та відповідальності. Для Отто Аммона та Жоржа де ла Пужа елітарність була пов'язана з біологічним потенціалом, який визначає фізичні та розумові переваги. Роберт Міхельс та В'ячеслав Липинський розглядали еліту як активну меншість, якій більшість змушена підкорятися. Вони підкреслювали роль політичної еліти як «національної аристократії», яка є носієм національної ідеї і веде за собою націю, спираючись на матеріальну владу і моральний авторитет [62, с. 179]. Таке розмаїття визначень політичної еліти на нашу думку демонструє нам складність і багатогранність цього явища, наголошуючи на його значній ролі в політичному житті суспільства.

Б. Кухта у своїй праці виділив чотири етапи формування поняття "еліта" в Європі [38, с. 10]. Перший етап — що був аристократичним, характеризувався тим, що правляча меншість отримувала свої керівні позиції на полі бою. Тобто, у ті часи політичну еліту становила військова аристократія, яка поступово, у Стародавній Греції та Римі, набувала рис бюрократії [38, с. 10]. З розвитком цивілізацій та ускладненням суспільного життя, просте правління силою вже не могло забезпечити ефективного існування держави. Збільшення територій, ріст населення, розвиток торгівлі та ремесел – все це вимагало більш складних форм управління. Військові вожді, які раніше спиралися лише на свою силу та авторитет у військових справах, тепер зіштовхнулися з новими викликами. Для успішного управління державою їм знадобились не тільки бойові навички, а й інші важливі управлінські вміння. Відбувся поступовий перехід від військової до цивільної влади. Військові лідери почали перетворюватися на державних управлінців, їхні функції розширювалися, а влада набувала більш інституціоналізованого характеру. Яскравим прикладом цього процесу слугує Стародавня Греція, зокрема Афіни. Тут виник інститут архонтства, де колишні військові командири, спираючись на свій авторитет та досвід, ставали державними посадовцями, відповідальними за різні сфери життя полісу. Вони володіли фінансами, завідували судочинством, релігійними культами й іншими важливими аспектами суспільного життя. Цей перехід був дуже солідним кроком у розвитку держави та сприяв формуванню більш складних систем управління, які краще відповідали новим потребам суспільства [39].

Другий етап — характеризувався тривалим періодом розвитку різних форм державного устрою та був сповнений політичної нестабільності, міграцій народів та воєн, що призвело до формування нових держав та переосмислення ролі еліт у суспільстві. Військова аристократія продовжувала відігравати важливу роль, проте почала трансформуватися під впливом нових реалій. Доблесть воїна залишалася важливою, але з'явилася потреба в адміністративних та дипломатичних навичках для управління новими державами. Цей період завершився утворенням імперії Карла Великого, яка намагалася відродити ідею

єдиної християнської імперії. Згодом виникла Священна Римська імперія, яка претендувала на спадщину Риму, але вже мала іншу структуру влади, де імператор був обмежений владою місцевих князів та духовенства [39]. Як наслідок всього цього, у цей час виникало лицарство — військовий стан, який став основою нової еліти. Лицарі були не лише воїнами, але й мали дотримуватися кодексу честі. Ця система стала основою феодального ладу, де влада була децентралізована та базувалася на особистих зв'язках. Кульмінацією цього етапу став європейський абсолютизм, який також називають "гербовою елітою". В ній лідером держави ставав монарх зосереджуючи у своїх руках всю повноту влади, спираючись на бюрократичний апарат та армію. Шляхетство, яке раніше мало значну політичну вагу, перетворилося на придворну еліту, яка підтримувала монарха та отримувала від нього певні привілеї [39]. Таким чином, другий етап розвитку політичних еліт характеризувався переходом від військової аристократії до більш складних форм еліт, які поєднували військову доблесть, адміністративні навички та походження [38, с. 11].

Третій етап став переломним моментом у формуванні еліт. Революційні потрясіння підірвали основи спадкового дворянства та феодального ладу. На зміну прийшла нова сила — буржуазія, що складалася з підприємців, торговців, банкірів. Їхній економічний успіх, заснований на розвитку капіталізму, поступово перетворився на політичний вплив [39]. Буржуазія активно боролася за свої права та вимагала участі в управлінні державою. Однак, її панування не було безхмарним. Зростання масових рухів, загострення соціальних протиріч та імперіалістичні амбіції створювали нові виклики для буржуазної еліти. Цей бурхливий період заклав фундамент сучасного світу [38, с. 11].

Із закінченням Другої світової війни в формуванні політичних еліт розпочався четвертий етап. На нашу думку, він триває і досі. Він характеризується посиленням демократичних цінностей, розширенням прав людини та зростанням значення освіти і професіоналізму. Як ми бачимо, традиційні критерії, такі як походження та військова доблесть, відійшли на другий план, поступившись місцем інтелектуальному потенціалу та

адаптивності. Однак, сучасні світові кризи, провокують нові виклики для еліт, створюючи гарні умови для появи нових лідерів. Наразі цілком можливо, що скоро почнеться новий етап у процесі формування еліт. Отже, формування еліт — це процес, що здійснюється під впливом широкого розмаїття факторів. Вірогідно, новий п'ятий етап буде характеризуватися появою лідерів, що будуть працювати з новітніми технологіями, соціальними мережами для вирішення глобальних проблем [39].

Сучасну політичну еліту можна розділити на декілька груп, кожна з яких відіграє свою велику роль у соціумі. Перша група це ті, хто безпосередньо тримає в руках державну владу — правляча еліта. На нашу думку до неї входить президент, прем'єр-міністр, міністри, депутати парламенту та інші високопосадовці, що приймають ключові державні рішення. Вони творять державну політику та відповідають за загальний напрямок розвитку країни [62, с. 176]. Друга група це ті, хто впливає на прийняття важливих рішень — вища еліта. Ми вважаємо, що це відносно невелика когорта людей, які мають вплив на прийняття важливих рішень, хоча можуть і не займати високих державних посад. До цієї групи належать урядовці, політики, впливові організації та бізнесмени [62, с. 176]. Третя група — середня еліта. Численна група людей з високим соціальним статусом. Зазвичай, вони мають високі доходи, престижні професії, гарну освіту, а також займають важливі посади на регіональному та національному рівні. До цієї групи належать підприємці, науковці, лікарі, юристи й інші особи, що займають важливі посади для розвитку суспільства [62, с. 177]. Четверта група — адміністративна еліта. На нашу думку, представлена державними службовцями, що забезпечують функціонування державного апарату. Сюди належать керівники міністерств та відомств, голови державних агентств та комісій, судді, прокурори, дипломати та інші чиновники, які відповідають за реалізацію державної політики [62, с. 177]. Кожна з цих груп відіграє свою важливу роль у суспільстві та має свої інтереси. Взаємодія між ними визначає політичний та економічний розвиток країни та її курс на міжнародному рівні.

Таким чином, авторитетне лідерство відіграє та займає величезну місце у розвитку соціуму. Керівник, має значний вплив на формування та мобілізацію громадської думки. Ефективна політична еліта сприяє стабільності та розвитку суспільства [25, с. 157], тоді як неефективна призводить до негативних наслідків, таких як порушення прав людини, корупція та соціальна нестабільність [25, с. 157]. Отже, лідерство та еліти є важливими елементами механізму управління державою та здійснюють вагомий вплив на політико-владні відносини.

1.2. Особливості формування політичної еліти.

З моменту здобуття Україною незалежності у 1991 році, наша країна пройшла складний шлях формування владних структур, які спираючись на законодавчу базу, забезпечують управління суспільством та формують адміністративно-управлінські процеси. Наразі у нас успішно функціонують легітимні інститути президентства, уряду та Верховної Ради. Однак, політична реальність цього періоду не змогла запропонувати національного лідера здатного згуртувати все населення України навколо боротьби за вільне суспільство, демократичний лад, соціальну справедливість та колективне благополуччя [50, с. 338]. Ця ситуація підкреслює складність та суперечливість процесів державотворення в Україні. Відсутність загальновизнаного лідера, здатного виступити об'єднуючою фігурою для всіх верств населення, ускладнює досягнення консенсусу щодо стратегічних орієнтирів розвитку держави й шляхів їх досягнення. Водночас, це створює можливості для активної участі громадянського суспільства у формуванні політичного порядку.

Процес становлення політичного лідера є складним та багатограним. Він нерозривно пов'язаний із засвоєнням індивідом норм та цінностей суспільно-політичної культури, що триває протягом існування людини, починаючи з раннього дитинства. Зазвичай це розпочинається у дитячих колективах, шкільних класах та студентських групах можна спостерігати зародження лідерських якостей. Діти, а згодом підлітки та молодь, вчаться взаємодіяти один

з одним, відстоювати свою позицію, брати на себе відповідальність та вести за собою інших. Навіть у неформальних об'єднаннях дорослих, створених для дозвілля та спілкування, виділяються особистості, які завдяки своїм якостям сприймаються як лідери [50, с. 340]. Сім'я відіграє значну роль у становлення дитячої та в цілому людської особистості, включаючи й лідерських якостей. Батьки, їх поведінка, ставлення до оточуючих, спосіб вирішення конфліктів — все це впливає на дитину та формує її світогляд. Важливими складовими лідерського потенціалу є інтелект, моральні принципи та організаторські здібності. Різноманітні комбінації цих рис обумовлюють існування різних типів лідерства. Трансформація особистісних якостей у політичне лідерство переважно залежить від політичної обізнаності та рівня освіти. Глибокі знання про суспільство, політичну систему, а також практичний досвід участі у діяльності політичних організацій є необхідними умовами для успішної політичної кар'єри. Важливим етапом розвитку політичного лідерства є його інституціоналізація. Це означає, що відбір, підготовка та функціонування політичних лідерів відбуваються у межах певних інститутів, насамперед політичних партій. Їх діяльність регламентується принципом поділу влади, законодавством та контролем з боку громадянського суспільства, що запобігає зловживанням та авторитаризму. Таким чином, формування політичного лідера — це динамічний процес, що поєднує в собі вплив соціального середовища, особистісних якостей, освіти та інституційних факторів [50, с. 339].

Ми вважаємо, що ефективне політичне лідерство ґрунтується на гармонійному поєднанні особистісних та соціальних характеристик. Еліта має бути працездатною, здатною швидко адаптуватися до змін, володіти необхідними знаннями та компетенціями, віддано служити інтересам держави, вміти приймати відповідальні рішення, переконувати та об'єднувати людей навколо спільного завдання. Такі якості універсальні та важливі не лише для політиків, а й для лідерів у будь-якій сфері діяльності. Особливість політичного лідерства в тому, що вони мають змогу говорити від імені певної групи, ставити суспільні цінності вище за особисті, володіти організаторським талантом,

комунікабельністю, ораторським мистецтвом й глибоким розумінням політичної культури. Проте, одних лише цих рис недостатньо, аби досягти успіху в політиці. У демократичному суспільстві вибори — це головний спосіб, завдяки якому лідер може заручитися підтримкою людей і стати одним із "вершків" політики. Але важливо пам'ятати, що шлях до політичного лідерства — це постійна робота над собою, розвиток лідерських якостей, розуміння політичної ситуації та вміння знаходити спільну мову з людьми.

Еволюція поняття "лідер" неминуче пов'язана з історичним і суспільно-політичним прогресом. Незважаючи на своє давнє коріння, термін «лідер» закріпився лише на початку XIX століття, у період інтенсивного розвитку ринкової економіки та посилення ролі політичних суб'єктів [50, с. 339]. На наш погляд, в українському контексті поняття «лідер» і «лідерство» з'явилися порівняно пізно, лише у другій половині 80-х років XX ст. У радянські часи це фактично були табуовані поняття, оскільки це суперечило усталеній офіційній ідеології та політичній системі — реальні лідери поза партійною номенклатурою не були передбачені в існуючих політичних і суспільних рамках того часу. Ми розуміємо це так, що лише після розпаду СРСР і проголошення незалежності України вітчизняна політична наука почала активно використовувати поняття «політичний лідер» і «політичне лідерство», розвинувши на цій основі досвід і теоретичні розробки зарубіжні дослідники. Наше бачення полягає в тому, що це свідчить про важливість ролі лідерства у процесах державотворення та демократизації, а також про необхідність подальшого вивчення цього феномену з урахуванням специфіки українського політичного контексту [50, с. 339].

У сучасній політології відсутнє єдине, загальноприйняте визначення поняття "політичне лідерство". Різноманітність підходів та формулювань, що пропонуються вченими, відображає складність та багатогранність цього феномену [50, с. 339]. Як ми бачимо, кожен дослідник, визначаючи політичне лідерство, наголошуючи на певних його аспектах, що призводить до появи численних інтерпретацій. Одні вчені зосереджуються на особистісних якостях лідера, інші — на його взаємодії з послідовниками, треті — на його ролі у

прийнятті рішень та здійсненні влади. Різноманіття підходів до визначення політичного лідерства, на нашу думку, дає змогу дослідити це явище з різних боків, водночас ускладнюючи формулювання універсального визначення. Вважаємо, що відсутність єдиного визначення не є проблемою, а радше відображає динамічну природу політичного лідерства, яке змінюється залежно від історичного, культурного та соціального контексту. На нашу думку, для глибшого розуміння цього феномену важливо враховувати різні теоретичні підходи та емпіричні дані [62, с. 179].

Поняття "політична еліта" завжди викликало жваві дискусії серед науковців, і дослідники пропонують різні інтерпретації цього феномену. Українські політологи пропонують різні визначення політичного лідерства, наголошуючи на різних його аспектах:

- П. Шляхтун акцентує увагу на авторитеті та впливі лідера, спрямованому на об'єднання зусиль інших для досягнення спільних цілей [94, с. 362].
- За В. Токовенком, еліта завдяки своєму впливу, може змінювати політичні погляди, формувати ставлення до політики та навіть спонукати певні соціальні групи до конкретних політичних дій [84, с. 189].
- У своєму дослідженні С. Гелей та С. Рутар доходять висновку, що політичне лідерство тісно пов'язане з наявністю формальної позиції владних структурах, яка надає лідеру необхідні ресурси та важелі впливу [12, с. 228].

Ці визначення, як бачимо, ілюструють різні підходи до розуміння політичного лідерства: одні дослідники роблять акцент на особистісних якостях та впливовості лідера, інші ж — на його формальному становищі у політичній системі. Вважаємо, що таке поєднання підходів дає нам більш повне уявлення про це складне явище, розкриваючи його багатогранність та залежність від конкретних обставин [50, с. 339].

Світові дослідники також пропонували різні погляди на політичну еліту. Вільфредо Парето розглядав еліту як групу людей, які досягли вершин у своїй діяльності, підкреслюючи поділ суспільства на керівників та керованих.

Гаetano Моска, подібно до Парето, вважав, що суспільством неминуче керуватимуть еліти, які контролюють політичне та економічне життя. Макс Вебер зосереджувався на особистісних якостях еліт, визначаючи їх як харизматичних лідерів. Хосе Ортега-і-Гассет бачив еліту як групу інтелектуально та морально розвинених осіб, які стоять над масою. Для Отто Аммона та Жоржа де ла Пужа елітарність була пов'язана з біологічним потенціалом. Роберт Міхельс та В'ячеслав Липинський розглядали еліту як активну меншість, якій більшість змушена підкорятися, підкреслюючи роль політичної еліти як "національної аристократії" [62, с. 179].

У сучасному світі вже відомо безліч різних підходів, з поміччю яких можна зрозуміти феномен виникнення лідерства. Різноманіття перспектив, в ході яких вивчається політична еліта, підкреслює її важливу роль у функціонуванні влади, прийнятті стратегічних рішень та формуванні політичного курсу країни. Наразі, в нашому соціумі триває дискусія щодо класифікації політичних лідерів.

Дослідники пропонують розглядати їх у рамках трьох основних категорій.

- Державні діячі на високих посадах. Це особи, які обіймають ключові позиції у апараті управління державою й володіють певним впливом на прийняття важливих державно-політичних рішень.
- Лідери політичних партій, громадських рухів та об'єднань. Вони мобілізують громадян навколо певних ідей та програм, формують громадську думку та впливають на політичний процес.
- Представники регіональних політичних еліт. Це лідери, які мають істотний вплив на регіонально-місцевому рівні, представляють інтереси своїх регіонів та беруть участь у формуванні регіональної політики.

Зрозуміло, що кожен історичний період має свої особливості формування політичного лідерства. Дослідження процесу становлення лідерів в Україні після проголошення незалежності дає змогу виявити основні тенденції та закономірності цього процесу. Цікаво, що на початку шляху до самостійності багато лідерів нової України, незважаючи на декларований розрив з минулим, все ж таки спиралися на певні традиції та практики попереднього політичного

режиму. Це, безумовно, вплинуло на подальший розвиток політичної системи країни [60, с.14].

Національними лідерами ставали як представники колишньої партійно-радянської номенклатури, так і національно-патріотичної інтелігенції. Були й представники демократичного руху, натхненні ідеями незалежності. Здавалося, що нові політичні лідери, В.Чорновіл, Л.Лук'яненко, І.Юхновський, займуть найвищі державні посади. Це було б логічно, враховуючи перевагу націонал-демократичних і націонал-радикальних сил. Однак така ситуація тривала недовго. Перші президентські вибори це підтвердили. "Партійна опозиція" отримала загалом 34,24% голосів виборців, які взяли участь у голосуванні. В.Чорновіл посів друге місце, отримавши 23,3% голосів.[60, с.14] Результати виборів були парадоксальними. Незважаючи на негативне ставлення до монополії КПРС-КПУ, Президентом було обрано колишнього компартійного функціонера Л. Кравчука. Це сталося тому, що, незважаючи на крах комуністичної ідеології, влада, вплив на управління країною, спроможність робити це залишалися в руках лідерів комуністів [50, с.340].

Вибори в Україні на посаду президента часто підтверджують, що на цю роль обиралися особи з доволі посереднім рівнем управлінської компетенції. Політологи зазначають, що такі вибори не завжди були виразом народної любові. Це скоріше було проявом небажання, щоб на цій посаді був конкурент. Це спостерігалось на виборах 1991, 1994, 1999 та 2010 років. Важливо відзначити, що більшість лідерів загальнонаціонального рівня починали свою кар'єру в регіонах, де вони набули досвіду керівництва або сформувалися як політики: Л.Кучма, О.Мороз, П.Симоненко, Ю.Тимошенко та інші [50, с. 341].

У сучасному політичному ландшафті ключові лідерські позиції займають представники бізнесових кіл, державного апарату та впливових політичних сил. Проте, шлях до справжнього лідерства не пролягає виключно через фінансову спроможність. Гроші, хоч і є важливим ресурсом, не гарантують авторитету та впливу, необхідних для ефективного політичного лідерства. За роки незалежності політичне лідерство в Україні пройшло певний шлях розвитку. Цей

процес можна розглядати через призму особистих якостей політика, рівня його команди, типу політичного режиму та характеру політичної ситуації. Створення потужної системи з підготовки політичних лідерів є на сьогодні надзвичайно актуальним та важливим завданням для суспільства. Теоретико-методологічні розробки у цій сфері мають ключове значення для подальшого розвитку політичної системи України [50, с. 341].

Важливо розуміти, що формування політичної еліти в Україні відбувалося в складних умовах переходу від радянської системи до демократичного ладу. Цей процес супроводжувався глибокими соціально-економічними змінами, які не могли не позначитися на ціннісних орієнтаціях та пріоритетах тих, хто прийшов до влади. Вагомим фактором, що має вплив на становлення політичної еліти, є економічна ситуація в країні. Наприклад, в Україні, де економіка довгий час залишалася нестабільною, спостерігається тенденція до появи елітарних груп, схильних до лобювання власних економічних інтересів. Це створює ризики корупції та зловживання владою. Не можна не враховувати і рівень політичної обізнаності соціуму, що безпосередньо впливає на якість політичної еліти. В Україні, де демократичні традиції ще формуються, політична еліта нерідко демонструє низький рівень політичної відповідальності та недостатню увагу до інтересів громадян. Значну роль у становленні політичного лідерства відіграють сучасні мас-медіа. ЗМІ відіграють значну роль у формуванні громадської думки: вони можуть як допомагати гідним кандидатам здобути підтримку, так і маніпулювати свідомістю виборців, створюючи спотворений образ політиків. Важливими чинниками, що впливають на формування якісної політичної еліти, є розвиток громадянського суспільства та активна участь громадян у політичному житті. Громадські організації та активісти мають змогу контролювати діяльність влади, вимагати прозорості та підзвітності, а також сприяти появі нових лідерів. Виборча система також має вплив на формування політичної еліти. В Україні, де виборча система неодноразово зазнавала змін, спостерігається тенденція до формування еліти, схильної до короткострокових цілей та популізму [50, с. 341].

Отже, формування політичної еліти в Україні — це складний і мінливий процес, на який впливає безліч взаємопов'язаних факторів. Щоби політичне лідерство в країні ставало якіснішим, потрібно діяти у кількох напрямках. Перш за все, важливо продовжувати розвиток демократичних інститутів, забезпечуючи їх ефективну роботу та незалежність. По-друге, необхідно підвищувати рівень політичної свідомості громадян, формуючи в них усвідомлене ставлення до політики та розуміння важливості власної участі у політичному житті. По-третє, потрібно забезпечити максимальну прозорість виборів, щоб звести до мінімуму можливості для маніпуляцій та фальсифікацій. І насамкінець слід зміцнювати роль громадянського суспільства, підтримуючи його активність та залучаючи його до контролю за діяльністю влади.

Висновки до 1 розділу

У першому розділі ми заглибилися у процес формування політичної еліти, докладно розглянувши, що ж таке "політичне лідерство" та "еліта". Ми не просто вивчили суть цих понять, а й дослідили різні типи лідерства (від харизматичного до традиційного) та їхню роль у суспільстві — від прийняття рішень до формування громадської думки. Звісно, не оминули увагою і складний зв'язок між лідерством та елітою, роль лідерів у її формуванні та конкуренцію між ними. Також, було простежено цікавий шлях трансформації самого поняття "еліти" протягом історії. Від часів, коли елітою вважали лише спадкових аристократів та славних воїнів, до сьогодні, де на перший план вийшли гострий розум, здатність швидко адаптуватися до змін та генерувати нові ідеї. Ми з'ясували, які фактори впливали на формування еліт у різні епохи, а також дослідили сучасні тенденції — зростання впливу технологічних гігантів, появу нових глобальних еліт. Навіть спробували зазирнути у майбутнє і передбачити, як еліти еволюціонуватимуть в умовах глобальних викликів. Поняття політичної еліти ми розглянули детально, включаючи її структуру, функції та особливості формування. Проаналізували різні підходи до її визначення, роль у суспільстві та взаємодію з іншими соціальними групами. Описали структуру політичної еліти, виділивши ключові

групи, які її складають, та їх характерні особливості. Розглянули функції в суспільстві, й вплив на прийняття рішень та політичний процес. Особливу увагу приділили аналізу факторів, які впливають на формування політичної еліти, таких як історичний контекст, соціально-економічні умови, політична культура та медіа. Визначили роль кожного фактора у процесі становлення та його вплив на характер та діяльність еліти.

Вивчення чисельних праць у ході написання даного розділу дозволяє зробити кілька важливих узагальнюючих висновків:

1. Формування еліти — це завжди складний процес, де переплітаються особисті якості (інтелект, харизма, стратегічне мислення), історичний контекст та соціальне середовище. Культурні традиції, політичні реалії, взаємодія з різними соціальними групами — все це впливає на те, хто і як стане частиною еліти.
2. Термін "політичне лідерство" досі залишається предметом наукових дискусій та не має єдиного чіткого визначення. Це складне та багатогранне явище, яке дослідники всіх часів трактують всіляко, наголошуючи на різних його аспектах. Одні вчені розглядають політичне лідерство як форму впливу, здатність лідера спонукати інших до дії та досягнення спільної мети. Інші наголошують на владному аспекті лідерства, його зв'язку з політичною владою та здатністю приймати важливі рішення. Деякі дослідники акцентують на авторитеті лідера, його здатності переконувати та вести за собою маси. Також політичне лідерство розглядають як процес комунікації, в якому лідер встановлює зв'язок з послідовниками, формує їх погляди та мотивує до дії.
3. Еліта становить невід'ємну частину будь-якої політичної системи, виступаючи як група осіб, що володіє значним впливом, ресурсами та авторитетом. Вона зосереджує у своїх руках значну владу, яка проявляється в здатності впливати на політичні процеси, формувати громадську думку та приймати стратегічні рішення, що визначають розвиток країни. Еліта відіграє вирішальну роль у процесах керування

країною, займаючи ключові позиції в державному апараті, політичних партіях та громадських організаціях. Її діяльність охоплює широкий спектр функцій, від розробки та реалізації державної політики до управління суспільними процесами та забезпечення стабільності в країні. Склад та характер еліти залежать від політичного режиму, історичних традицій та соціально-економічних умов країни.

Наше дослідження показало, що формування політичної еліти — це надзвичайно складний і мінливий процес, на який впливає безліч факторів: історія, соціальні умови, економіка, політика... Важливо розуміти, що формування еліт — це не одноразова подія, а постійний процес, який адаптується до змін у суспільстві та політичній системі. На нього впливають як зовнішні фактори (глобальні тенденції, геополітичні зміни), так і внутрішні, характерні для кожної країни. Становлення політичного керівництва має свої унікальні особливості.

Не можна забувати і про величезний вплив медіа. Адже саме ЗМІ формують нашу думку про політиків та події, впливають на наші політичні уподобання і навіть на вибір під час виборів. При цьому ЗМІ можуть не лише об'єктивно інформувати, а й маніпулювати, створюючи спотворене уявлення про реальність. Тому так важливо розвивати критичне мислення та медіаграмотність, щоб не піддаватися маніпуляціям і свідомо обирати своїх лідерів. Активна громадянська позиція, контроль за владою, незалежна думка — все це змушує політиків бути більш відповідальними перед народом і сприяє розвитку демократії в Україні. Громадянське суспільство повинно активно впливати на формування еліти, вимагаючи від політиків високих моральних та професійних стандартів і контролюючи їх роботу. Тільки за умови активної громадянської позиції та небайдужості до політичних процесів можна сподіватися на формування еліти, яка дійсно буде служити інтересам країни та її народу.

РОЗДІЛ 2. ЕВОЛЮЦІЯ ТА СТРУКТУРНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

2.1. Формування політичної еліти України

Проблема формування еліт завжди була предметом пильної уваги видатних мислителів, філософів та політичних діячів різних епох. Ще з античних часів, мислителі намагалися збагнути природу влади та механізми формування керівного прошарку суспільства. Платон у своєму політичному трактаті "Держава" розмірковував про ідеальну державу, де влада належала б філософам - мудрим та справедливим правителям [59]. Арістотель, у свою чергу, вивчав різні форми правління: три "правильні" (монархія, аристократія, політія) та три "неправильні" (тиранія, олігархія, демократія). Аналізував роль еліт у політичному житті. Він вважав, що найкращою формою правління є політія, де влада належить середньому класу, який здатний збалансувати інтереси всіх верст суспільства, в тому числі багатих і бідних [3]. В епоху Відродження Нікколо Макіавеллі у своєму трактаті "Державець" розглядав прагматичні аспекти здобуття та утримання влади, описуючи якості, якими повинен володіти успішний правитель [41].

У Новий та Новітній час проблематика еліт набула нового виміру. Вільфредо Парето, Гаetano Моска, Роберт Міхельс та Гарольд Лассуелл розробляли теорії еліт, акцентуючи увагу на неминучості панування меншості в будь-якому суспільстві та аналізуючи механізми циркуляції еліт. Макс Вебер досліджував роль харизматичного лідерства та бюрократії у формуванні сучасної держави [89].

Важливо зазначити, що проблема еліт була актуальною і для українських мислителів. В'ячеслав Липинський розглядав роль аристократії у державотворенні, наголошуючи на важливості національної свідомості та історичної пам'яті. Липинський вважав, що аристократія, як найкраща частина нації, повинна відігравати провідну роль у державотворенні. Він наголошував на її історичній місії — бути носієм національної ідеї та об'єднувати народ навколо

неї [9]. Володимир Винниченко займався аналізом становлення української інтелегенції та її роді в держав, та, зокрема в національно-визвольному русі. Він сильно критикував українську інтелігенцію за те, що на його думку вони себе пасивно проявляли у суспільстві, позиціонуючи політику відірваності від народу та схильності до пустих розмов замість реальних дій, а також за брак національної свідомості та відповідальності. Винниченко закликав інтелігенцію до активної участі у національно-визвольному русі, до служіння народові та боротьби за його права та свободи [88]. Михайло Грушевський досліджував історію українського народу та його еліти, підкреслюючи значення культурної спадщини у формуванні національної ідентичності. Він вважав вивчення історії ключовим фактором для формування національної свідомості та ідентичності. Він прагнув показати українцям їхню багату історичну спадщину та довести, що вони є окремим народом зі своєю власною культурою та традиціями. Також, грушевський у своїх творах приділяв багато уваги ролі еліти в історії України. Він досліджував діяльність князів, гетьманів, козацької старшини, інтелігенції та інших представників еліти, аналізуючи їхній вплив на розвиток українського суспільства та держави [90].

Вивчення спадщини цих історичних діячів дозволяє глибше зрозуміти складні процеси формування еліт, їх роль у суспільному житті та вплив на історичний розвиток.

Формування політичної еліти є критично важливим процесом для будь-якого суспільства, що динамічно розвивається. Від якості керівного прошарку, його компетентності, моральних принципів та здатності ефективно відповідати на виклики часу залежить вектор розвитку країни в усіх сферах: політичній, економічній, соціальній та культурній. Особливо актуальним це питання є для України, де політична система все ще знаходиться в процесі становлення, а суспільство прагне до демократичних перетворень та європейської інтеграції.

Становлення політичної еліти в Україні відбувається під впливом низки впливово-важливих факторів. Серед них можна виділити історичні традиції суспільства, соціально-економічні умови життя громадян, в цілому, стан

громадянського суспільства, рівень політичної культури. Важливими також є механізми рекрутування еліт, які можуть бути як формальними, тобто вибори, призначення на посади, так і неформальними, тобто партійні структури, групи впливу, медіа.

Дослідження особливостей формування політичної еліти в Україні має велике значення. Це дає змогу виявити проблеми та виклики цього процесу, які потребують окремого розгляду та вироблення рекомендацій щодо їх подолання. Зокрема, важливо звернути увагу на підвищення рівня політичної культури громадян, забезпечення прозорості та підзвітності влади, створення ефективних механізмів контролю за діяльністю еліт, а також на формування нового покоління лідерів, які б відповідали вимогам сучасного суспільства та сприяли його прогресивному розвитку [35, с. 79].

Україна, протягом своєї історії, неодноразово переживала зміни правлячої політичної еліти. Ці трансформації були зумовлені різними факторами: революціями, війнами, змінами політичного режиму, соціально-економічними кризами та іншими історичними обставинами. Для сучасної України, яка твердо обрала шлях демократизації та європейської інтеграції, особливо гостро стоїть проблема якості політичної еліти.

В умовах глобалізації, інформаційного суспільства та складних геополітичних викликів, Україні потрібні лідери, здатні ефективно керувати державою, забезпечувати сталий розвиток, гарантувати національну безпеку та гідно представляти країну у світовому просторі. Від їх професіоналізму, стратегічного мислення, патріотизму та моральних якостей залежить майбутнє України [32, с. 86].

Дослідження процесу становлення політичних еліт України є надзвичайно актуальним завданням сучасної політичної науки. Воно дозволяє проаналізувати історичний досвід, виявити закономірності та тенденції розвитку політичних еліт, оцінити їх вплив на процеси політичних змін в країні.

Україна, як і багато інших посткомуністичних країн, переживає період глибоких змін, що впливають на всі аспекти суспільства. Розуміння ролі еліт в

цих процесах має важливе теоретичне і практичне значення. Воно допомагає усвідомити механізми функціонування влади, визначити фактори, що впливають на становлення політичного курсу, а також розробити рекомендації щодо вдосконалення механізмів відбору та підготовки політичних лідерів, які б найкраще відповідали інтересам українського народу та сприяли побудові успішної та процвітаючої держави [32, с. 86].

З моменту отримання Україною незалежності політична еліта зазнала значних трансформацій, які торкнулися її функціональних, структурних та сутнісних характеристик. Відбулася зміна не лише персонального складу еліти, а й переосмислення її ролі та місця в суспільстві, моделей взаємодії з масами, ціннісних орієнтацій та інституційної бази функціонування. Елітна трансформація в Україні є складним і багатогранним процесом, обумовленим низкою взаємопов'язаних факторів. Розпад СРСР та утворення нової держави стали каталізатором цього процесу, ініціювавши перехід від тоталітарної до демократичної системи [63, с. 327]. Цей перехід супроводжувався глибокими економічними та соціальними перетвореннями, включаючи приватизацію, дерегуляцію та становлення ринкових відносин. Вплив глобалізаційних процесів також відіграв значну роль, привносячи нові виклики та можливості. Зарубіжні дослідники Т. Кузьо та А. Аслунд, вважали, що елітна трансформація в Україні характеризувалася нерівномірністю та суперечливістю. Еліта, що прийшла до влади керувалися здебільшого власними інтересами, які потім призводили до появи в Україні проблем з корупцією, гальмуванням впровадження важливих реформ та законів. Зокрема, Т. Кузьо у своїй праці "Україна. Незавершена революція" стверджує, що країни, де громадянське суспільство було сильним та змобілізованим, змогли провести успішні трансформаційні процеси, тоді як країни зі слабким громадянським суспільством не досягли значних зрушень. Щодо України, Т. Кузьо вважає, що проголошені зміни (перехід до політичного плюралізму, ринкової економіки, національного суверенітету) не призвели до очікуваних результатів, і Україна залишилася залежною від Москви [63, с. 328]. А. Аслунд, аналізуючи трансформаційні процеси періоду президентства Л.

Кучми, вказує на їхню нечіткість. З одного боку, Л. Кучма заявляв про себе, як про реформатора, але його зусиль для діяльності в цьому політичному напрямку вистачило тільки на два роки. А. Аслунд вважає, причиною цього вплив на нього "червоних директорів", що не були зацікавлені в реформаторській діяльності президента. З іншого боку, зазначає А. Аслунд, за часів президентства Леоніда Кучми в Україні сформувалася система, де влада була тісно пов'язана з бізнес-інтересами невеликої групи людей. Ця система, яку часто називають кланово-олігархічною, перешкоджала проведенню реформ, оскільки її представники були зацікавлені у збереженні свого впливу та привілеїв [63, с. 329]. Водночас, українське суспільство демонструє високий рівень громадянської активності, що знайшло свій вияв у Євромайдані та Революції Гідності. Ці події, як підкреслюють дослідники, такі як Е. Вілсон та А. Умланд, стали точкою неповернення у процесі трансформації, сприяючи формуванню громадянського суспільства та європейському вибору України. Е. Вілсон вважає, що Євромайдан і Революція Гідності стали боротьбою за право українців зробити свій цивілізаційний вибір, точкою неповернення до пострадянського перехідного стану українського суспільства і економіки. [63, с. 334] Аналізуючи "українську кризу", Умланд акцентує увагу на її суті як ціннісного конфлікту, де протистоять дві принципово різні моделі розвитку. З одного боку, це ліберальна модель, що ґрунтується на відкритості, свободі та плюралізмі. З іншого - патрімоніальна модель, якій властиві закритість, авторитаризм та жорстка ієрархія. [63, с. 335].

Важливим аспектом елітної трансформації є також зміна поколінь та поява нових лідерів, які формувалися вже в умовах незалежної України. Ці нові еліти, як правило, більш орієнтовані на європейські цінності та демократичні принципи, що сприяє подальшому розвитку громадянського суспільства та євроінтеграційним процесам.

Проте, процес трансформації та становлення еліт у нашій державі ще далекій від свого завершення. Наразі існує багато проблем, таких як корупція, олігархічний вплив та зовнішня агресія, що перешкоджають повноцінній демократизації та модернізації нашої країни та суспільства. Ми переконані, що

подолання цих перешкод потребує значного об'єднання зусиль як з боку еліт, так і з боку громадянського суспільства, а також активної міжнародної підтримки.

Наразі, для України, та й для всіх держав, формування дійсно гарної політичної еліти є одним із пріоритетних завдань, особливо це важливо для посткомуністичних держав, що перебувають на етапі трансформації.

Як зазначає А. Кальнева у своїй статті "Шляхи формування та розвиток політичної еліти в Україні", процес формування справжнього політичного лідерства дуже складний й суперечливий, оскільки виявляється нездатність розпоряджатися владою в інтересах держави [24, с. 34]. Дослідження показує, що в нашій країні, з огляду на специфіку історичного розвитку, усталені традиції, а також ряд проблем та суперечностей, що існують сформувався власний набір чинників, що впливають на параметри політичної еліти. Варто підкреслити, що чимало представників політичного лідерства, на противагу своїм колегам з Європи та Балтії, не розділяли прагнень України до суверенітету, народовладдя та євроінтеграції. Їхні погляди були спрямовані на реанімацію Радянського Союзу та соціалістичного ладу. Автор вважає, що нинішню українську політичну верхівку можна умовно поділити на три табори: ностальгуючих за цінностями колишнього СРСР, прибічників зближення з Європейським Союзом та нову генерацію політиків, які не ідентифікують себе з жодною з цих двох моделей розвитку України [24, с. 34]. А. Кальнева наголошує на тому, що невідповідність цінностей українського суспільства загальноприйнятим демократичним нормам, а також недостатній розвиток демократичної політичної культури в Україні є перешкодою на шляху до побудови демократичного політичного устрою. Також, вона визначає кілька етапів формування політико-управлінської еліти за період української незалежності, а саме:

- Колишні представники радянської номенклатури поступово входять до складу нової політичної еліти, займаючи ключові посади в органах законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Ця трансформація відбувається еволюційно, без різких стрибків та потрясінь.

- Деякі представники колишньої радянської еліти переорієнтовуються з політичної діяльності на економічну сферу. Вони стають власниками приватних підприємств, скуповують виробничі потужності та активи, займаючись бізнесом.
- Економічна еліта, яка сформувалася з колишніх управлінців та підприємців, успішно пристосувалася до реалій ринкової економіки. З часом, накопичивши капітал та вплив, вона стала впливовим актором на політичній арені, з метою захищати свої інтереси та впливати на прийняття рішень.

У статті також акцентується увага на необхідності залучення інтелектуальної еліти до державного управління та політичного життя країни. Важливим аспектом є створення сприятливих умов для самореалізації молоді, її активної участі у розбудові суспільства [24, с. 35]. На завершення, А. Кальнева робить висновок, що політична еліта України має такі критерії, як клановість, пристосованість, переважання власних інтересів над державними, розрив між представниками еліти та суспільством.

В Україні процес становлення національної еліти розгортається в унікальних історичних обставинах, які суттєво відрізняються від класичних моделей формування еліт. Це пов'язано з необхідністю одночасного проведення кардинальних суспільно-політичних перетворень, побудови незалежної держави та утвердження національної ідентичності в умовах глобалізації та геополітичних викликів. Така ситуація створює додаткові труднощі та виклики, зокрема, ризик домінування олігархічних кланів, корупції, популізму та зовнішнього впливу. Водночас, відкриваються нові можливості для формування еліти, яка б ґрунтувалася на принципах патріотизму, професіоналізму, відповідальності та сприяла побудові демократичного, справедливого і процвітаючого суспільства. Становлення політичної еліти — це складний, багатогранний і тривалий процес, який може займати десятиліття, навіть за наявності сприятливих умов. Він потребує ґрунтовних соціальних

трансформацій, розвитку освіти, культури, громадянського суспільства, а також ефективних механізмів відбору, підготовки та ротації кадрів [55, с. 8].

Державний апарат, будучи одним з ключових каналів формування політичної еліти, надає можливість талановитим та амбітним людям проявити себе на державній службі, здобути необхідний досвід та знання, а також встановити важливі зв'язки. Органи місцевого самоврядування, в свою чергу, дозволяють потенційним лідерам проявити свої організаторські здібності та здатність вирішувати проблеми на локальному рівні, що може стати першим кроком на шляху до великої політики. Як і раніше, важливим інструментом рекрутування політичної еліти є політичні партії, що надають можливість об'єднати людей зі спільними ідеями та цінностями, сформувати політичну програму та спільно боротися за владу. Також, важливим джерелом формування політичних лідерів, можна вважати армію, хоч і в меншій мірі чим в роки середньовіччя, особливо вплив армії помітний у країнах з нестабільною політичною ситуацією. Та, закономірним є важливість релігійних організацій, адже вони відіграють важливу роль у формуванні світогляду та моральних цінностей майбутніх лідерів. Освічені та високоморальні люди здатні приймати зважені рішення та ефективно керувати нашою країною. Варто зазначити, що окрім вищезгаданих каналів, в сучасних умовах з'являються нові шляхи формування еліти. Це, зокрема різні громадські організації, бізнес-структури, медіа та соціальні мережі. Технічний прогрес, розвиток інформаційних технологій та глобалізація призводять до того, що політична еліта стає більш різноманітною та динамічною [44, с. 156]. Також, одним з найголовніших інструментів формування політичної еліти є політичні партії. Це зумовлено фактором того, що саме вони є ключовими акторами політичного процесу. Вони займаються важливими функціями в політиці, а саме формують програми висувують кандидатів на виборні посади, безпосередньо впливають на формування уряду та визначення політичного курсу країни. Партії в парламентських системах виконують функцію своєрідного "ліфта" для політиків, надаючи їм можливість пройти шлях від рядових членів до лідерів партії та

державних діячів. Внутрішньопартійна конкуренція, вибори на керівні посади, участь у виборчих кампаніях – все це сприяє відбору найбільш підготовлених та харизматичних лідерів, здатних ефективно представляти інтереси виборців та керувати державою. Окрім того, політичні партії виконують функцію посередника між громадянським суспільством та державою, формулюючи та транслюючи інтереси різних соціальних груп до органів влади. Вони також відіграють важливу роль у формуванні політичної культури та підвищенні політичної свідомості громадян [52, с. 144]. Таким чином політичні партії є своєрідним інкубатором для майбутніх політиків, формуючи їхні погляди та просуваючи на вищі щаблі влади та управління. Цікавим є факт того, що потрапляння до політичної еліти з інших елітних груп, не з партій є досить рідкісним явищем.

Процес формування української політичної еліти протягом історії існування нашої держави є доволі складним, становлення групи лідерів, зазнавало впливу багатьох різноманітних факторів, аналіз яких дозволяє нам виділити декілька ключових аспектів:

- По-перше, історично склалося так, що приналежність до певних родин чи кланів могла забезпечити доступ до владних позицій. Цей шлях, хоча й не вимагає особливих здібностей чи заслуг, все ж залишається дієвим механізмом формування еліти.
- По-друге, значний вплив на формування політичної еліти мають політичні партії та державний апарат. Вони слугують інструментами просування у владні структури, але часто вимагають від індивіда лояльності та готовності діяти в інтересах цих інституцій.
- По-третє, менш вагому, але все ж помітну роль відіграють система освіти та армія.

На жаль, аналіз чинників формування політичної еліти в Україні свідчить про те, що переважають механізми, які не сприяють формуванню легітимної та ефективної влади [36, с. 80].

Також, формування політичної еліти в Україні має низку особливостей, зумовлених специфікою історичного розвитку та суспільно-політичних процесів. Одним із ключових факторів є виборча система. Перехід до пропорційної системи з відкритими списками, а можливо, і до мажоритарної, суттєво вплине на склад політичної еліти. Важливе значення має формування нових політичних партій, які б відповідали суспільним запитам. Громадяни все більше цінують внутрішньопартійну демократію, прозорість фінансування та відсутність авторитарного лідерства. Принцип зміни поколінь також має значний вплив на формування еліти. Залучення до політики молодих, освічених, професійно підготовлених людей з новими ідеями та підходами є необхідною умовою для ефективного управління державою. Формування нової політичної еліти повинно ґрунтуватися на принципах внутрішньопартійної демократії та конкуренції. Політичні лідери мають доводити свою здатність проводити зміни, мати стратегічне бачення та нести відповідальність за свої дії [34, с. 50].

Становлення політичного класу в Україні характеризується низкою особливостей, які суттєво впливають на розвиток держави.

По-перше, спостерігається певна спадкоємність між політичною елітою сучасної України та політичною елітою радянського періоду. Це проявляється у збереженні патронажно-клієнтелістських відносин, злитті влади і власності, персоніфікації влади та концентрації її в руках глави держави. По-друге, недостатній професіоналізм та відповідальність політичного класу, а також розмивання його складу і цілей, призводять до низького рівня суспільної підтримки та втрати довіри до влади. По-третє, поглиблюється відчуженість між політичною елітою та широкими верствами населення, що проявляється в апатії та недовірі громадян до діяльності владних структур. По-четверте, важливим завданням є створення ефективної системи громадського контролю, яка б гарантувала підзвітність політичного класу перед суспільством. По-п'яте, необхідне оновлення політичного класу, залучення до влади талановитих представників усіх соціальних верств, забезпечення відкритості та підзвітності

еліти, а також створення умов для вільної конкуренції та політичного плюралізму [34, с. 51].

Отже, враховуючи все це ми доходимо висновку, що становлення української політичної еліти є дуже складним явищем, що включає різні етапи, фактори та особливості.

2.2. Розвиток українського політикуму у 1991-2014 роках.

Розпад Радянського Союзу, що завершився 25 грудня 1991 року, став епохальною подією, яка докорінно змінила геополітичний ландшафт світу. Цей процес, що призвів до зникнення однієї з двох наддержав, був зумовлений низкою складних та взаємопов'язаних факторів, які підірвали внутрішню стабільність та єдність колись могутньої імперії.

Серед ключових подій, що стали каталізаторами розпаду, слід виділити серпневий путч 1991 року. Ця невдала спроба державного перевороту, ініційована консервативною частиною вищого партійно-державного керівництва СРСР, мала на меті збереження існуючого ладу та придушення наростаючих центробіжних тенденцій в республіках. Проте путч, замість того щоб зміцнити Союз, навпаки, прискорив його розпад. Він продемонстрував крихкість радянської системи, її нездатність до реформ та адаптації до нових реалій.

Крім путчу, до розпаду СРСР призвели й інші чинники:

1. Хронічний дефіцит товарів, низький рівень життя, неефективність планової економіки.
2. Прагнення республік до самовизначення та незалежності.
3. Кінець "холодної війни" ознаменувався руйнуванням Берлінської стіни, що стало символом об'єднання Німеччини та початком демократичних змін у Східній Європі. Ці події призвели до падіння комуністичних режимів у регіоні та встановлення нових політичних систем.
4. Політика "перебудови" та "гласності" ініційована Михайлом Горбачовим, що послабила контроль над суспільством та призвела до зростання національної самосвідомості [51, с. 71].

Цікавим прикладом є політика перебудови, розпочата Михайлом Горбачовим у середині 1980-х. Вона мала на меті оновити радянську систему, і хоча спочатку цілі були досить обмеженими, перебудова призвела до неочікуваних наслідків. Відбулися значні зрушення у бік демократизації: цензуру послабили, свободу слова розширили. Це сприяло зростанню національної самосвідомості в республіках Радянського Союзу. Такі зміни занепокоїли консервативні сили, які бажали зберегти існуючий політичний лад. Серпневий путч 1991 року став їхньою відчайдушною спробою зупинити реформи та запобігти укладанню нового Союзного договору, що мав на меті розширення прав союзних республік та перетворення СРСР на конфедерацію. Політика "гласності", що була ключовим елементом перебудови, відкрила можливість для публічного обговорення раніше заборонених тем, включаючи національні питання. Це сприяло пробудженню національної ідентичності та посиленню прагнення до самовизначення в республіках, зокрема в Україні. Зростання національних рухів та їх вимоги автономії стали серйозним викликом для центральної влади, яка намагалася зберегти цілісність країни [51, с. 72].

Провал серпневого путчу став переломним моментом в історії Радянського Союзу, який прискорив його розпад. Події серпня 1991 року продемонстрували не лише слабкість центральної влади, але й рішучість республік домогтися незалежності. Проголошення незалежності Україною 24 серпня 1991 року, Білоруссю 25 серпня 1991 року та іншими республіками стало закономірним наслідком цих процесів. Серпневий путч виявився каталізатором, який остаточно підірвав довіру до союзного центру та посилив відцентрові тенденції. Республіки, відчувши свою силу, почали активно проводити політику, спрямовану на здобуття суверенітету. Кульмінацією цих подій стала зустріч лідерів Росії, України та Білорусі 8 грудня 1991 року в Біловезькій Пущі. Підписавши угоду про припинення дії Союзного договору 1922 року, вони фактично розпустили СРСР та проголосили утворення Співдружності Незалежних Держав. Цей акт ознаменував кінець існування однієї з найбільших

імперій в історії людства та відкрив нову сторінку в історії східноєвропейських країн [51, с. 72].

Припинення існування Радянського Союзу та проголошення державного суверенітету України в 1991 році стали водночас історичною перемогою і величезним викликом для українського народу. З одного боку, це був довгоочікуваний момент здобуття свободи та самовизначення, на який чекали покоління українців. З іншого боку, розпад імперії започаткував складний і суперечливий період становлення нової держави, формування власної політичної системи та пошуку національної ідентичності в умовах глибокої трансформації суспільства. Радянське минуле, з його авторитарними традиціями та централізованою економікою, наклало відбиток на політичне життя України. Відсутність досвіду демократичного управління, економічні проблеми та соціальна нестабільність — все це створювало ґрунт для популізму, корупції та маніпуляцій. В таких непростих умовах українські політики зіткнулися з необхідністю будувати ефективні державні інституції, забезпечувати верховенство права та розвивати громадянське суспільство. Одним з ключових завдань стало знаходження балансу між демократичними цінностями та національними інтересами, інтеграцією в європейську спільноту та збереженням власної ідентичності.

Перший етап формування політичної еліти незалежної України (1991-1994 рр.), що досліджується Л. С. Мандзій у статті "Формування політичної еліти України (1991-1994 рр.)", дійсно був складним переплетінням процесів трансформації, циркуляції та рекрутування, що відбувалися в умовах становлення нової держави. Як зазначає дослідниця, цей період характеризувався поступовою, еволюційною зміною поколінь у правлячій еліті. Попри прагнення до оновлення, політична еліта здебільшого зберігала риси регіональної, несамостійної, виконавчої, успадковані від радянської доби. Домінували тенденції наступності, а не радикального розриву з минулим. Однією з ключових проблем цього періоду була гостра нестача "внутрішніх" резервів для формування нової еліти. Доступ до вищих ешелонів влади був

закритий для осіб, які не належали до партійно-господарської номенклатури УРСР. Це обмежувало можливості для оновлення еліти та призводило до збереження старих кадрів при владі [42, с. 23-233].

В умовах становлення незалежності в політичній еліті сформувався своєрідний "пакт" і "консенсус" між представниками колишньої влади та колишньої опозиції. Об'єднавчим фактором стала ідея незалежності та прагнення до виживання нової держави. Радикальні течії в обох таборах були відсунуті на задній план. Проте, як підкреслює Л.С. Мандзій, цей "пакт" і "консенсус" мали ситуативний характер. Вони ґрунтувалися на спільній меті – збереженні незалежності, але не на глибоких ідейних цінностях чи спільній ідеології. [42, с. 234]. Як тільки обставини змінилися, ці домовленості втратили свою силу, а в еліті посилювалися внутрішні протиріччя.

Таким чином, перший етап формування політичної еліти незалежної України був процесом адаптації до нових реалій. Еліта цього періоду була "консенсусно єдиною", але ця єдність мала тимчасовий характер. Обмежені можливості рекрутування та відсутність глибокого ідейного підґрунтя створювали проблеми для подальшого розвитку політичної системи України.

Вцілому, початок 1990-х років в Україні став переломним моментом, періодом кардинальних змін та невизначеності. Розпад Радянського Союзу та здобуття незалежності відкрили нові можливості, але й принесли серйозні виклики. Українське суспільство зіткнулося з необхідністю будувати нову державу, самостійно вирішувати свою долю та визначати власний шлях розвитку та формувати національну ідентичність [46, с. 70]. Політична сцена України на початку 1990-х років була надзвичайно динамічною. Відбувалося становлення багатопартійної системи, зароджувалися нові політичні сили, йшла боротьба за владу та вплив. Цей процес супроводжувався політичною нестабільністю, пошуком оптимальної моделі державного управління та відсутністю досвіду демократичного розвитку. Економічна ситуація в Україні на початку 1990-х років була вкрай складною. Розрив економічних зв'язків з колишніми республіками Радянського Союзу, трансформація економічної системи та

структурні диспропорції спричинили глибоку економічну кризу в Україні. Наслідками кризи стали падіння виробництва, гіперінфляція, безробіття та загострення соціальної напруги [46, с. 71]. В таких умовах українське суспільство опинилося перед складним вибором. Яким шляхом має розвиватися країна? Які цінності мають бути в основі державної політики? Як забезпечити соціальну справедливість та економічне процвітання? Відповіді на ці питання мали визначити майбутнє України. Одним з ключових завдань, що постало перед Україною на початку 1990-х років, було формування національної ідентичності. В умовах багатонаціональної держави та складної історичної спадщини цей процес був сповнений суперечностей та конфліктів. Пошук балансу між національним та громадянським, між українською та російською мовами, між різними регіональними ідентичностями став одним з визначальних факторів розвитку України [46, с. 71-72].

Отже, початок 1990-х років в Україні був періодом надій та розчарувань, перемог та поразок. Українське суспільство, перебуваючи в стані постійного стресу та невизначеності, шукало власний шлях у новому світі. Від рішень, прийнятих у той час, залежало не тільки майбутнє України, але й її існування як незалежної держави.

Всенародне голосування 1991 року, на якому вперше обирали Президента України стало значною подією в історії українського політикуму, яка не лише визначила лідера нації в особі Леоніда Кравчука, а й остаточно закріпила незалежність України, проголошену в серпні того ж року. Цей волевияв народу став потужним каталізатором подальших демократичних перетворень, започаткувавши нову еру в розвитку країни. Вибори 1991 року були першим досвідом прямого волевиявлення громадян України на загальнонаціональних виборах Президента. Вони засвідчили прагнення українського народу до самовизначення та побудови власної державності, а також стали важливим кроком в процесі становлення демократії у суспільстві. На початку осені 1991 року стартувала перша в історії незалежної України президентська виборча кампанія. Бажання поборотися за найвищу посаду в державі виявила велика

кількість кандидатів. Своїх представників висунули різноманітні політичні сили, включаючи партії, громадські об'єднання та рухи. Крім того, чимало громадян вирішили самостійно реалізувати своє виборче право, зокрема значну частину склали пенсіонери та безробітні. Загалом кількість претендентів на пост президента сягнула сотні [57, с. 247]. Для того, щоб офіційно стати кандидатом у Президенти України на виборах 1991 року, претенденти мали зібрати значну кількість підписів на свою підтримку. Виборче законодавство вимагало, щоб кожен кандидат мав підписні листи від не менш ніж ста тисяч громадян України, які мали право голосу. Цей процес завершився в останній день жовтня 1991 року. Після ретельної перевірки всіх поданих документів Центральна виборча комісія оголосила остаточний список кандидатів, допущених до участі у виборах. До нього увійшли сім осіб: В'ячеслав Чорновіл, Леонід Лук'яненко, Володимир Гриньов, Леонід Табурянський, Іван Юхновський, Леонід Кравчук та Олександр Ткаченко [57, с. 247].

Перемога Леоніда Кравчука на цих виборах мала велике значення для подальшого розвитку України. Як досвідчений політик, який пройшов шлях від партійного функціонера до Голови Верховної Ради, Кравчук мав значний авторитет та вплив. Його обрання на пост президента забезпечило стабільність у перехідний період та сприяло консолідації суспільства навколо ідеї незалежності. У період виборів кандидати на пост президента та їхні штаби презентували власні візії системних реформ (політичних, економічних, соціальних), спрямованих на консолідацію українського суспільства на етапі становлення держави. Проте, запропоновані програми, особливо у частині подолання кризових явищ та формування державних структур, часто мали декларативний та еkleктичний характер, що відображало стан політичної та наукової думки того часу [57, с. 252].

Як зазначає Ігор Підкова у своїй статті, політична еліта того часу була досить різноманітною. Серед кандидатів у президенти були представники як демократичних сил (В'ячеслав Чорновіл, Леонід Лук'яненко, Володимир Гриньов, Іван Юхновський), так і колишньої партійно-державної номенклатури

(Леонід Кравчук, Олександр Ткаченко). Цікаво, що демократичні сили не змогли домовитися про єдиного кандидата, що призвело до розпорошення голосів виборців. Автор підкреслює відсутність принципових розбіжностей у програмах кандидатів на пост президента України 1991 року. Незважаючи на те, що І. Юхновський, В. Чорновіл та Л. Лук'яненко представляли демократичний табір, а Л. Кравчук був кандидатом від "партії влади", їхні програмні цілі не мали антагоністичного характеру [57, с. 248]. Ці факти вказують на наявність значної консолідації серед української політичної еліти на початку 1990-х років у питанні незалежності України, хоча і мала різні погляди на шляхи її досягнення та подальшого розвитку держави [57, с. 252].

Отже, перші президентські вибори 1991 року стали не просто політичною подією, а справжнім символом народного волевиявлення та прагнення до свободи. Вони назавжди залишаться в історії України як важливий етап під час розбудови демократичної та незалежної держави. Наступні роки після проголошення незалежності характеризуються поступовим формуванням політичної системи, зміцненням інститутів влади і становленням громадянського суспільства. Разом з тим політичний процес в Україні супроводжувався низкою проблем, такими як корупція, олігархічний вплив та політична нестабільність. У цей період відбувається становлення багатопартійності. На початку 1991 року було зареєстровано 13 політичних партій, які поділялися на три течії: національно-демократичну, ліберально-демократичну і комуністичну [30, с. 136]. Національно-демократичний напрям репрезентували такі партії, як Українська республіканська партія з лідером Левком Лук'яненком, Українська християнсько-демократична партія та Демократична партія України. Ліберально-демократичний напрям представляли Ліберальна партія України, Соціал-демократична партія України та Партія зелених України. Комуністичний напрям був представлений Комуністичною партією України на чолі з Петром Симоненком та Соціалістичною партією України, лідером якої був Олександр Мороз. Прийняття Верховною Радою України у червні 1992 року Закону "Про об'єднання громадян" стало значним кроком у розвитку політичної системи

країни, оскільки цей закон встановив правові засади діяльності політичних партій. Даний факт призвів до різкого зростання їх чисельності у 1992-1994 роках. Автор вказує на те, що в політичній системі того часу партії не відігравали ключової ролі. За винятком тих, хто мав представництво у парламенті, їхній вплив був обмеженим, а позиції - другорядними [30, с. 138]. Автор стверджує, що партії не були визначальним фактором політичного життя України на початку 90-х років. Обмеженість ресурсів, низький рівень організації та недостатня підтримка з боку виборців перешкоджали цим партіям відігравати значну роль у політичному житті країни. Їх участь у виборах 1994 року не принесла очікуваних результатів. Політична еліта цього періоду формувалася з представників різних середовищ. Значну її частину становили колишні партійні та державні діячі, які адаптувалися до нових реалій та зайняли ключові посади у владних структурах. Водночас, до політичної еліти увійшли представники інтелігенції, дисидентського руху та національно-демократичної опозиції, які зробили вагомий внесок у процес здобуття Україною незалежності. Серед них можна виділити таких постатей, як В'ячеслав Чорновіл, провідник Народного Руху України, та Ігор Юхновський, відомий вчений та громадський діяч, Дмитро Павличко, поет та політик [30, с. 138].

У 1994 році Україна зіткнулася з серйозними економічними труднощами, які стали поштовхом до проведення позачергових виборів. Гіперінфляція та безстроковий страйк шахтарів негативно вплинули на економіку країни, що призвело до падіння рівня підтримки незалежності України. Окрім економічних проблем, політична ситуація також була нестабільною. Конфлікт між президентом Леонідом Кравчуком та прем'єр-міністром Леонідом Кучмою, який очолив уряд у 1992 році за підтримки групи "червоних директорів", поглиблював кризу. Кучма, маючи значні повноваження, зіткнувся з опором Верховної Ради, що призвело до його відставки у вересні 1993 року. На тлі цих подій Верховна Рада спочатку планувала провести референдум про недовіру президенту та парламенту, але згодом вирішила провести дострокові вибори. Вплив на це рішення мали події у Москві, де загострення протистояння між президентом

Єльциним та Верховною Радою призвело до трагічних наслідків [19]. У 1994 році було проведено другі президентські вибори, які стали першим випадком дострокового голосування за очільника держави. Цікаво, що ці вибори, як і попередні, відбулися до прийняття Конституції України, що створювало певний правовий вакуум у процедурі обрання президента [19].

Президентські вибори 1994 року в Україні проводилися за мажоритарною системою. У випадку, коли жоден з кандидатів у першому турі виборів не отримував більше 50% голосів виборців, проводився другий тур голосування. Процедура проведення виборів була аналогічною до попередніх. Згідно з законодавством, президент обирався на п'ять років. Щоб зареєструватися кандидатом, необхідно було зібрати 100 тисяч підписів громадян. Для визначення переможця виборів кандидат мав здобути більшість голосів виборців, які взяли участь у голосуванні. За відсутності кандидата, який би здобув абсолютну більшість голосів виборців, ЦВК проводила другий тур виборів. До другого туру виборів проходили два кандидати, які показали найкращі результати у першому турі голосування. У виборах 1994 року брали участь семеро кандидатів. Більшість з них були самовисуванцями: Валерій Бабич, Володимир Лановий, Іван Плющ, Петро Таланчук, Леонід Кучма та Леонід Кравчук. Єдиним кандидатом від партії був Олександр Мороз, висунутий Соціалістичною партією України. Леонід Кравчук, чинний президент, зареєстрував свою кандидатуру в останній день, сподіваючись на скасування дострокових виборів. Незважаючи на це, він вважався фаворитом перегонів завдяки адміністративному ресурсу. Його головним конкурентом був Леонід Кучма, колишній прем'єр-міністр, який спирався на підтримку промисловців. Петро Таланчук, хоча і був самовисуванцем, фактично користувався підтримкою Руху. Соціологічні дослідження показували, що на початку 1994 року рівень довіри до Леоніда Кравчука був досить низьким. Населення покладало на нього відповідальність за економічну кризу в країні, особливо на сході України. Значна частина виборців була готова підтримати опозиційних кандидатів. Інші

кандидати, крім Кравчука і Кучми, не розглядалися виборцями як серйозні претенденти на пост президента [19].

За результатами першого туру президентських виборів, проведеного 26 червня, Леонід Кравчук посів перше місце, отримавши 37,7% голосів виборців. На другому місці опинився Леонід Кучма з результатом 31,1%. Олександр Мороз, кандидат від соціалістів, посів третє місце, отримавши 13,3% голосів. Решта кандидатів набрали значно менше: Валерій Бабич – 2,48%, Володимир Лановий – 9,55%, Іван Плющ – 1,24%, Петро Таланчук – 0,55%. Несподіванкою виявилася низька підтримка Олександра Мороза, враховуючи, що на парламентських виборах, які відбулися за три місяці до цього, ліві сили отримали близько третини голосів [19]. 10 липня відбувся другий тур президентських виборів 1994 року. У цьому турі Леонід Кучма здобув перемогу, отримавши 52% голосів виборців. Леонід Кравчук, який на той момент був чинним президентом, набрав 45% голосів [19].

Політичне життя України в 1994-2004 роках було позначене протистоянням між Президентом та Верховною Радою, що негативно впливало на ефективність державного управління. Леонід Кучма прагнув посилити президентську владу, що призводило до конфліктів з парламентом, який намагався зберегти свою незалежність та вплив [64, с. 105].

Серед ключових фігур політичної еліти того часу були:

- Леонід Кучма. Президент України, який проводив політику посилення президентської влади, часто вступаючи в конфлікти з Верховною Радою. Він ініціював зміни до законодавства, спрямовані на розширення своїх повноважень, та використовував різні методи для формування лояльної до себе парламентської більшості [64, с. 105].
- Олександр Мороз. Голова Верховної Ради, який відстоював позицію посилення ролі парламенту та необхідності проведення політичної реформи. Він критикував дії президента Кучми, спрямовані на обмеження повноважень парламенту, та наголошував на важливості збалансованої системи влади [64, с. 105].

- Окрім президента та Голови Верховної Ради, важливу роль у політичному житті України відігравали й інші політичні лідери. Зокрема, Іван Плющ, Володимир Литвин та Юлія Тимошенко брали активну участь у формуванні парламентських коаліцій, призначенні уряду та проведенні політичних реформ, що впливало на розвиток країни.

Політична еліта того часу відіграла важливу роль у формуванні політичного курсу України, але її дії також призводили до конфліктів та протистоянь, які вплинули на подальший розвиток країни.

Політична еліта того часу була представлена різними групами: колишні партійні функціонери, які адаптувалися до нових реалій (Леонід Кравчук), представники нової генерації політиків (Леонід Кучма), націонал-демократи (В'ячеслав Чорновіл), лідери лівих сил (Олександр Мороз). Їх боротьба за владу, ідеологічні розбіжності та прагнення реалізувати власні політичні програми визначали характер політичного процесу в Україні [11].

1999 рік став роком третіх президентських виборів в Україні, які завершилися перемогою Леоніда Кучми у другому турі. Ці вибори відіграли значну роль у становленні політичної системи України, ознаменували не лише другий президентський термін Леоніда Кучми, а й появу нових політичних лідерів. Здобувши перемогу в другому турі над лідером комуністів Петром Симоненком, Леонід Кучма закріпив свої позиції як лідер держави. Водночас, саме ці вибори вивели Петра Симоненка та Наталію Вітренко в ряд загальнонаціональних лідерів, оскільки вони зуміли мобілізувати значну частину електорату, виступаючи з лівими гаслами та критикою чинної влади. До них долучився і позапартійний центрист Євген Марчук, який також здобув значну підтримку виборців. Ці вибори продемонстрували зміни в суспільних настроях, зростання популярності лівих ідей та пошук альтернатив чинній владі. Водночас, інші кандидати, незважаючи на активну участь у виборах президента, не змогли завоювати довіру значної частини виборців і не здобули помітної політичної ваги. Таким чином, президентські вибори 1999 року не лише підтвердили

лідерство Леоніда Кучми, а й сформували новий політичний ландшафт України, де важливу роль почали відігравати ліві партії та їх лідери [20].

Період 1998-2002 років в Україні характеризувався посиленням авторитарних тенденцій, концентрацією влади в руках президента та його оточення, а також зростанням корупції та олігархічного впливу на політику [45, с. 38]. Політична еліта цього періоду була досить неоднорідною. Вона складалася з представників колишньої партійної номенклатури, які зуміли адаптуватися до нових умов, нової генерації політиків, які прийшли до влади після здобуття незалежності, та представників великого бізнесу, які все активніше включалися в політичне життя країни [39]. За президентства Леоніда Кравчука та Леоніда Кучми значна присутність колишньої комуністичної номенклатури у вищих ешелонах влади ускладнювала проведення необхідних суспільних трансформацій [45, с. 38]. Разом з тим, з'явилися і зміцнилися рентоорієнтовані політико-економічні групи, що стало ще однією перешкодою для реформ [45, с. 39]. Однією з ключових особливостей політичної еліти цього періоду була її залежність від президента. Леонід Кучма, використовуючи різні методи, включаючи адміністративний ресурс та контроль над ЗМІ, зміг сформувати лояльну до себе еліту, яка забезпечувала йому підтримку в парламенті та уряді [39].

Впливові олігархічні групи відігравали суттєву роль у політичному житті України, маючи важелі впливу на прийняття ключових рішень. До ключових механізмів здійснення впливу належали фінансування політичних партій, контроль над медіа та лобіювання власних інтересів у державних органах влади. В цей період відбувалося подальше злиття політичної та економічної еліт. Представники великого бізнесу все частіше обиралися до парламенту та займали високі посади в уряді [45, с. 42]. Це призводило до посилення корупції та використання влади для власного збагачення. Політична еліта 1998-2002 років була схильна до авторитаризму та централізації влади. Демократичні інститути та свобода слова зазнавали обмежень. Опозиція була слабкою та розрізненою, а громадянське суспільство ще не мало достатньої сили, щоб протистояти

авторитарним тенденціям [39]. Прийняття нового виборчого закону напередодні парламентських виборів 2002 року мало значний вплив на формування політичного ландшафту України. Цей закон значно звужував можливості політичних партій впливати на виборчий процес, оскільки він передбачав більш сприятливі умови для кандидатів, що спиралися на фінансову підтримку олігархів та адміністративний ресурс державних чиновників. Закон негласно заохочував використання "чорних" технологій, підкупу виборців та маніпулювання громадською думкою. Це відкривало широкі можливості для олігархічних груп впливати на результати виборів та проводити своїх представників до парламенту. Зменшення кількості позапартійних депутатів у одномандатних округах (до 43,13%, 96 осіб) свідчило про посилення контролю олігархів над політичним процесом. Така ситуація негативно впливала на розвиток демократії в Україні, оскільки обмежувала можливості громадян вільно вибирати своїх представників у владі [11, с. 80] Виборчий закон 2002 року фактично закріплював панування олігархічної системи, де гроші та адміністративний ресурс ставали вирішальними факторами політичного успіху. Це створювало передумови для корупції, зловживання владою та подальшого поглиблення соціальної нерівності [39].

Вибори Президента у 2004 році стали четвертими президентськими виборами в Україні [21]. Президентські вибори в Україні проходили у відповідності до Конституції, прийнятої в червні 1996 року, а також згідно з Законом «Про вибори Президента України», який набрав чинності у квітні 2004 року, і Законом «Про Центральну виборчу комісію», ухваленим у тому ж році. 18 березня 2004 року Верховна Рада затвердила в першому читанні зміни до закону про вибори. Основними нововведеннями стали можливість висування кандидатів як політичними партіями, так і шляхом самовисування. Тривалість виборчого процесу скоротили до 120 днів, а також внесли зміни в процедуру формування складу виборчих комісій та надання кандидатам можливості створювати виборчі фонди, які поповнювались лише в межах встановлених лімітів. Наприклад, максимальний внесок фізичної особи до фонду одного

кандидата був обмежений двадцятьма п'ятьма мінімальними заробітними платами (на той час 5 125 грн). Крім того, умови для відмови у реєстрації кандидата були змінені, причому такі рішення мала право приймати лише Верховна Рада, а не Центральна виборча комісія [21]. Кандидатам довелося сплачувати грошову заставу у розмірі 500 000 грн, яка поверталася, якщо кандидат набрав не менше 7% голосів. Передвиборну агітацію дозволили розпочинати вже наступного дня після реєстрації кандидата, з умовою, що вона повинна завершитися о 24:00 у п'ятницю напередодні виборів. Закон гарантував рівноправний доступ усіх кандидатів до засобів масової інформації, забороняючи надавати окремим кандидатам знижки на рекламні послуги, а також зобов'язував організувати теледебати перед кожним туром виборів [21]. Ще у 2003 році президент Леонід Кучма заявив, що кандидат від влади на майбутніх виборах може бути висунутий парламентською більшістю, натякаючи на прем'єр-міністра Віктора Януковича, який у квітні того ж року очолив "Партію регіонів". Незважаючи на рішення Конституційного Суду, яке надало Леоніду Кучмі право балотуватися на третій президентський термін, він відмовився від участі у виборах. Правляча коаліція висунула кандидатуру Віктора Януковича як єдиного претендента на пост глави держави від влади. Інший кандидат Віктор Ющенко, який був прем'єром до 2001 року, оголосив про своє самовисування на масовому заході в Києві. У підсумку, 17 політичних партій висунули кандидатів у президенти. Серед них «Партія регіонів», КПУ, СПУ та інші. Через порушення процедур ЦВК зареєструвала лише 26 кандидатів, відмовивши 18 особам, оскільки їхні документи не відповідали вимогам закону [11, с. 81]. Збір підписів став спірним етапом. Спостерігачі від ОБСЄ отримували повідомлення про тиск на громадян, зокрема на працівників державних установ, щоб вони підтримували окремих кандидатів. Хоча 16 кандидатів набрали в першому турі менше 500 000 голосів, кількість підписів, зібраних на їхню підтримку, значно перевищувала це число. ЦВК перевіряла підписи в стислий термін – 10 днів. Список кандидатів був остаточно затверджений 30 вересня, і до виборів допустили 24 кандидати, з яких лише одна жінка [21].

На початку 2000-х років політична еліта України була розділена на кілька груп, які конкурували за владу, контролюючи при цьому значні економічні ресурси та доступ до владних структур. Ці групи не лише відрізнялися за політичними уподобаннями, але й мали різне географічне та ідеологічне підґрунтя. Серед ключових фігур цього періоду варто виділити Леоніда Кучму, який як президент прагнув балансувати між різними групами впливу. Він отримував підтримку з боку великого капіталу, який орієнтувався на промислово розвинені східні регіони [11, с. 80]. Кучма використовував адміністративний ресурс для зміцнення свого становища та забезпечення підтримки від регіональних еліт, але водночас намагався підтримувати рівновагу між прозахідними і проросійськими політичними силами, що допомагало уникати серйозних конфліктів у суспільстві [13]. Позиції проросійських еліт зміцнював Віктор Янукович, який, маючи підтримку Донбасу та великих промислових центрів, був висунутий як головний кандидат від провладних сил. Його підтримували «Партія регіонів» та низка впливових бізнес-груп, які прагнули посилити свій вплив на урядові рішення, зокрема, щодо промислової та економічної політики. Політичний успіх Януковича значною мірою залежав від його здатності консолідувати сили, що виступали за тісніші економічні та політичні відносини з Росією, а також від ефективного використання фінансових і адміністративних ресурсів для мобілізації виборців на сході та півдні України [13]. На противагу цьому, Віктор Ющенко, який був обраний кандидатом від опозиції, представляв інтереси прозахідно орієнтованих сил. Його підтримували центральні та західні регіони України, а також частина інтелігенції, середній клас і підприємці, які прагнули змін та демократизації державної системи. Ющенко об'єднався з Юлією Тимошенко, що стало важливим елементом у формуванні опозиційної коаліції «Сила народу». Їхня спільна платформа ґрунтувалася на ідеях європейської інтеграції, боротьби з корупцією та створення держави на засадах верховенства права, що приваблювало значну частину населення, незадоволеного авторитарною практикою та олігархічним впливом на політику. Конфлікт між цими двома

таборами був не лише ідеологічним, але й геополітичним, адже еліти, що підтримували Януковича, орієнтувалися на тісні зв'язки з Росією, тоді як Ющенко та його союзники бачали майбутнє України в інтеграції до Європейського Союзу [13]. Це протистояння відобразилося у президентських виборах 2004 року, які стали найгострішим політичним змаганням за роки незалежності. Боротьба за владу загострилася через низку спірних питань, пов'язаних із застосуванням адміністративного ресурсу, маніпуляціями у ЗМІ, порушеннями у виборчих комісіях, що, зрештою, призвело до Помаранчевої революції. Цей масовий протест продемонстрував, що суспільство готове вимагати демократичних змін і ставити під сумнів рішення влади. Помаранчева революція стала кульмінацією політичного протистояння і знаменувала перший серйозний виклик усталеній системі політичних еліт, яка зазнала трансформацій під тиском громадянського суспільства. Революція також дала поштовх для подальшої демократизації України, хоча старі еліти зберегли певний вплив, продовжуючи боротися за свої позиції у нових умовах [7].

Президентські вибори 2010 року в Україні стали п'ятими від часу здобуття незалежності. Участь взяли 18 кандидатів. Результати визначилися в другому турі, де за президентське крісло змагалися Юлія Тимошенко, яка представляла Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», та Віктор Янукович від «Партії регіонів». Тимошенко стала першою жінкою в історії України, яка дійшла до другого туру президентських виборів [18]. У 2010 році Україна готувалася до президентських виборів на тлі непростой політичної ситуації. Протистояння між різними гілками влади та політичними силами, серед яких були «Партія регіонів», Блок Юлії Тимошенко, «Наша Україна» та інші, призводило до загальної нестабільності в країні [18]. Призначення дати виборів стало предметом суперечок, які вимагали втручання Конституційного Суду. Світова економічна криза та затримки у прийнятті державного бюджету створили проблеми з фінансуванням виборчого процесу, що також негативно вплинуло на підготовку до виборів [18]. Зміни в законодавстві, ухвалені незадовго до виборів і навіть між першим і другим турами, додали елементу невизначеності до

виборчого процесу. Зокрема, поправки до закону про вибори Президента та рішення щодо кворуму для виборчих комісій спричинили суперечки й викликали критику з боку громадськості та експертів [18].

Незважаючи на всі труднощі, вибори відбулися за трирівневою системою управління. Вибори організовувалися Центральною виборчою комісією спільно з окружними та дільничними виборчими комісіями. Важливою новацією стало створення Державного реєстру виборців, що був використаний вперше під час цих виборів. Серед 18 кандидатів були Віктор Ющенко, Юлія Тимошенко, Володимир Литвин, Віктор Янукович, Петро Симоненко, Сергій Тігіпко, а також Арсеній Яценюк [47]. У виборчих перегонах першого туру взяли участь три кандидати. Крім того, були зареєстровані технічні кандидати. Цікавою особливістю цієї кампанії стала участь самовисуванця з незвичним прізвищем — Проти всіх Василь Васильович, яке він обрав спеціально для виборів. Центральна виборча комісія прийняла 68 заяв на реєстрацію, але 50 з них були відхилені. Причинами відмови стали відсутність необхідних документів або несплата застави. Вісімнадцять кандидатів, яким відмовили в реєстрації, намагалися оскаржити це рішення в суді, але їхні позови були відхилені [26, с. 10-11]. На той час політична еліта України була досить різноманітною та складалася з декількох впливових груп. Кожна з цих груп відстоювала власні інтереси та мала значний вплив на політичне життя країни. Серед ключових фігур можна виділити Президента Віктора Ющенка, Прем'єр-міністерку Юлію Тимошенко, лідера «Партії регіонів» Віктора Януковича, голову Верховної Ради Володимира Литвина, а також лідерів інших політичних сил, таких як Петро Симоненко з Комуністичної партії [47], [26]. Ці політики представляли різні ідеологічні позиції та соціальні групи: Ющенко орієнтувався на демократію та європейську інтеграцію, Тимошенко акцентувала увагу на соціальній справедливості та потребах населення, а Янукович захищав інтереси великих бізнес-еліт, особливо в східних регіонах країни. Протистояння між цими лідерами та їхніми політичними таборами спричиняло нестабільність у владних структурах та часті політичні кризи [26, с. 8]. Період характеризувався активним використанням

технологій політичного впливу, включно з медійними кампаніями, технічними кандидатами і популістськими гаслами. Це був час, коли громадськість очікувала змін і реформ, але конфлікти всередині еліти часто гальмували цей процес, створюючи ситуацію «подвійної влади», коли різні гілки влади фактично протидіяли одна одній [26, с. 9]. Деякі з ключових особистостей того часу часто використовували популістські обіцянки та радикальні заяви, щоб зміцнити свій авторитет серед виборців. Юлія Тимошенко була відома своїм емоційним стилем виступів та харизматичним образом «народної захисниці», яка бореться проти олігархії, хоча й сама була частиною еліти. Віктор Янукович, навпаки, представляв консервативні сили, часто апелюючи до прихильників стабільності та тісніших відносин з Росією [47]. Віктор Ющенко, як символ Помаранчевої революції, намагався об'єднати країну на базі демократичних цінностей і проєвропейського курсу, хоча й зіткнувся з проблемами у реалізації реформ через постійне протистояння в уряді. Цей період також ознаменувався розширенням впливу олігархів на політику. Великі бізнесмени мали потужний вплив на політичну еліту та фінансували виборчі кампанії кандидатів, що дозволяло їм підтримувати лояльних політиків у владі та лобіювати свої інтереси. Це підривало довіру громадян до політичних інститутів та створювало передумови для олігархічної системи, яка залишалася одним з основних факторів політичної кризи в країні. Зростання ролі мас-медіа та інформаційних технологій вплинуло на політичну ситуацію: політики активно використовували телебачення та газети для формування суспільної думки, а опозиційні та провладні видання мали часто протилежні погляди, що ще більше поляризувало суспільство. Політичні ток-шоу та публічні дебати стали популярним інструментом для політиків, що прагнули підвищити свою популярність або дискредитувати опонентів [47]. Конфлікти всередині еліти та постійне перетягування влади між президентською, урядовою та парламентською гілками влади перешкоджали стабільному розвитку країни. Боротьба між ключовими гравцями на політичній арені також спровокувала кризу довіри серед громадян,

що в подальшому призвело до нових хвиль протестів і закликів до змін, які мали серйозний вплив на українське суспільство [26].

Президентські вибори 2014 року відбулись у один тур, і на них перемогу здобув Петро Порошенко, набравши 54,7% голосів виборців. В історії України лише двічі кандидати вигравали в першому турі — у 1991 та 2014 роках. Виборчий процес цієї кампанії зазнав значних змін через нові виклики, серед яких: постійна загроза з боку зовнішніх сил, нестабільна ситуація на сході країни та неможливість провести голосування в Криму [22]. У 2014 році в Україні пройшли дві загальнонаціональні виборчі кампанії: президентська і парламентська. Уперше в історії незалежної України вибори Президента відбувалися в умовах гострої політичної кризи. У 2014 році Україна зіткнулася з низкою надзвичайних подій: Революцією Гідності, втечею президента Януковича, анексією Криму Росією та початком військового конфлікту на сході країни. Внаслідок цих подій виникла необхідність проведення позачергових президентських виборів. Постанову, про усунення на той момент чинного президента Верховна Рада України ухвалила 22 лютого 2014 року, усунувши з посади Віктора Януковича.

Аргументація депутатів щодо цього рішення полягала в тому, що Янукович самоусунувся від виконання своїх обов'язків, що поставило під загрозу державне управління, територіальну цілісність та суверенітет України. В.о. Президента Олександр Турчинов оголосив про це рішення, наголосивши на небезпеці, яку створила бездіяльність Януковича. Враховуючи волевиявлення народу та критичну ситуацію в країні, Верховна Рада, спираючись на Конституцію, призначила позачергові вибори на 25 травня [6, с. 87]. Вибори, що відбулися у складних умовах, стали важливим кроком для стабілізації політичної ситуації в Україні. Кампанія проходила під тиском складної економічної ситуації, соціальної напруги та небезпеки військових загроз зі сторони Росії [6, с. 89]. Результати виборів показали підтримку суспільством проєвропейського вектора розвитку. Петро Порошенко, який отримав більшість голосів, став новим Президентом України, обіцяючи вирішення конфлікту на сході країни, боротьбу

з корупцією та проведення структурних реформ. Його перемога мала не лише внутрішнє, а й міжнародне значення, оскільки Україна отримала підтримку від західних партнерів, які визнали вибори легітимними та підтримали нову українську владу [6]. Слідом за президентськими виборами у жовтні 2014 року відбулися позачергові парламентські вибори. Ці вибори стали важливим етапом для оновлення політичної еліти України, оскільки до Верховної Ради прийшло багато нових облич, а також зросла підтримка проєвропейських партій. Політичний ландшафт країни суттєво змінився, і парламентські вибори закріпили курс на реформи, євроінтеграцію та децентралізацію [6].

Попри значні виклики, ці вибори стали першим кроком до нової політичної реальності України, де поступово вибудовувалася система противаг і спроба подолати олігархічний вплив на політику. Виборчий процес і його результати продемонстрували готовність суспільства до змін, бажання відстоювати суверенітет та здатність до мобілізації перед обличчям зовнішніх і внутрішніх загроз.

Політична еліта України 2014 року зазнала серйозних змін. Революція гідності та падіння режиму Віктора Януковича стали поворотним моментом, що викликало масштабне переформатування владних структур. Замість Януковича до влади прийшли проєвропейські сили, які прагнули реформувати державу й орієнтуватися на Захід. У результаті позачергових виборів на політичній арені з'явилися нові гравці та сформувалася коаліція, що мала чітку програму змін. Петро Порошенко, обраний Президентом, став символом перехідного етапу — він взяв на себе обов'язок відновлення стабільності та проведення реформ. Його основними завданнями були вирішення військового конфлікту на сході, боротьба з корупцією та запровадження європейських стандартів управління. Прем'єр-міністр Арсеній Яценюк також активно просував антикорупційні та економічні реформи, хоча стикався зі значним опором з боку старих еліт і потужних олігархічних груп [65].

У цей час відбувалося оновлення Верховної Ради, де зросла частка проєвропейських партій і політиків, які прагнули до змін. Парламент зазнав

оновлення складу: до нього увійшли нові політичні сили, серед яких були "Народний фронт", "Самопоміч" та "Радикальна партія" Олега Ляшка, які представляли нову хвилю політиків, що виступали проти старої системи. Однак навіть попри оновлення, олігархічні інтереси все ще залишалися сильними у вищих ешелонах влади. Впливові бізнесмени, такі як Ігор Коломойський, Рінат Ахметов і Дмитро Фірташ, продовжували мати значний вплив на політичні процеси, використовуючи медіаресурси та підтримку окремих депутатів [65]. Політична еліта зіткнулася з викликами у вигляді військової агресії з боку Росії, необхідності зміцнення державного апарату і проведення швидких реформ. У той час національні лідери зверталися до міжнародних партнерів за підтримкою, шукаючи фінансову допомогу, дипломатичну підтримку та військову співпрацю. Цей період також ознаменувався активною участю громадянського суспільства, яке контролювало владу та вимагало реальних змін [6]. Таким чином, політична еліта України після 2014 року стала більш проєвропейською, але зіткнулася з важкими викликами, серед яких — корупція, олігархічний вплив та потреба в швидких і ефективних реформах. Реформи часто буксували через внутрішні конфлікти, але поступово створювали нові основи для державного управління, де особливий акцент робився на європейські стандарти, незалежність судової влади та боротьбу з корупцією [65].

Отже, Розвиток українського політикуму в період з 1991 по 2014 роки був складним і суперечливим процесом, позначеним боротьбою за владу, пошуком національної ідентичності та спробами утвердження демократичних інститутів. Здобуття незалежності в 1991 році відкрило нову еру в політичному житті України. Перші роки незалежності характеризувалися становленням державних інституцій, формуванням багатопартійної системи та початком економічних реформ. Проте, цей період також був відзначений політичною нестабільністю, економічними труднощами та зростанням корупції. У 1990-х роках український політикум був розділений на різні фракції, які представляли різні політичні ідеології та регіональні інтереси. Відбувалася боротьба між прихильниками проросійського та прозахідного векторів розвитку [39]. 2004 рік і Помаранчева

революція — важлива віха в історії України. Вона продемонструвала прагнення українського народу до демократії та європейської інтеграції. Проте, політична криза, яка настала після Помаранчевої революції, виявила слабкість демократичних інститутів та нездатність політичних еліт до консенсусу. Прихід до влади Віктора Януковича в 2010 році призвів до посилення авторитарних тенденцій, обмеження свободи слова та переслідування політичних опонентів. Це спричинило масові протести, які завершилися Революцією Гідності в 2014 році. Революція Гідності стала каталізатором змін в українській політиці. Вона продемонструвала рішучість українського народу захищати свої права та свободи, а також прагнення до європейського вибору. Події 2014 року призвели до зміни політичного ландшафту України, початку російської агресії та нового етапу в боротьбі за незалежність та територіальну цілісність. Загалом, період з 1991 по 2014 роки був часом становлення та розвитку українського політикуму. Він був наповнений як досягненнями, так і невдачами, проте, український народ продемонстрував свою здатність до боротьби за демократію та свободу [39].

Висновки до 2 розділу

У другому розділі дослідження було проведено детальний аналіз формування та розвитку української політичної еліти в умовах незалежності. Розглянуто історичні, соціальні та політичні фактори, що вплинули на цей процес. Особливу увагу приділено таким аспектам, як спадкоємність та оновлення еліти, вплив ключових подій, виклики та проблеми, з якими стикається політична еліта, роль громадянського суспільства у формуванні та контролі, а також перспективи її подальшого розвитку. Комплексний аналіз дозволив виявити ключові тенденції та закономірності еволюції української політичної еліти, визначити її сильні та слабкі сторони, а також сформулювати висновки та рекомендації щодо подальших досліджень та практичних дій, спрямованих на вдосконалення механізмів формування та розвитку політичної еліти в Україні.

Проаналізувавши формування та розвиток української політичної еліти в умовах незалежності, можна зробити такі висновки:

1. Трансформація української політичної еліти за роки незалежності була складною та суперечливою. З одного боку, спостерігається певна спадкоємність з радянським минулим, що проявляється у збереженні деяких авторитарних практик, підходів до управління та схильності до централізації влади. В українській політиці залишилися представники старої гвардії, які досі керуються принципами радянської епохи. Водночас, українська політична еліта зазнала і суттєвих змін. Молоді політики, які увійшли в політику після здобуття незалежності, формували свої погляди в атмосфері демократичних перетворень, і хоча багато хто з них також був продуктом радянської системи, вони мали можливість формувати свої погляди під впливом нових ідей та цінностей. Особливо помітними стали зміни після Помаранчевої революції та Революції Гідності. Ці події активізували громадянське суспільство, підвищили рівень політичної свідомості населення та сприяли приходу до влади нових лідерів, орієнтованих на демократичні цінності та європейську інтеграцію. Революція Гідності та російська агресія стали каталізаторами змін у складі та цінностях політичної еліти, посиливши її національну свідомість та проєвропейські орієнтації.
2. Корупція, олігархічний вплив та зовнішня агресія – це три взаємопов'язані проблеми, які суттєво перешкоджають розвитку українського політикуму та становленню України як демократичної держави. Корупція глибоко вкорінена в українському суспільстві, вона підриває довіру до влади, перешкоджає економічному зростанню та створює сприятливе середовище для зловживань. Олігархічний вплив на політику є ще однією з ключових перешкод на шляху до демократизації України. Невелика група надзвичайно багатих та впливових осіб контролює значну частину економіки та ЗМІ, що дозволяє їм впливати на політичні процеси, просувати своїх представників у владні структури та лобіювати власні

інтереси. Також негативно впливає на розвиток політичної еліти зовнішня агресія, зокрема з боку Росії. Війна на сході України та постійна загроза з боку країни-терориста змушують політиків зосереджуватися на питаннях безпеки та оборони, що може відволікати увагу від вирішення внутрішніх проблем. Крім того, зовнішня агресія може використовуватися деякими політиками для обмеження демократичних свобод та посилення контролю над суспільством.

3. Громадянське суспільство в Україні є потужним рушієм змін та важливим фактором розвитку демократії. Його активна участь відіграє ключову роль у формуванні відповідальної та підзвітної політичної еліти, стимулюючи її до проведення реформ та врахування інтересів громадян. В українських реаліях громадянське суспільство неодноразово демонструвало свою здатність впливати на політичні процеси. Масові протести, громадські ініціативи, діяльність неурядових організацій та активність громадян у соціальних мережах змушують політиків зважати на громадську думку та коригувати свої дії. Громадські організації проводять моніторинг діяльності влади, викривають корупцію, захищають права людини та пропонують альтернативні варіанти рішень суспільних проблем. Вони є важливим майданчиком для діалогу між владою та громадянами, сприяючи формуванню взаєморозуміння та довіри.
4. Майбутнє України значною мірою залежить від здатності залучити до політичного життя молодь, професіоналів та патріотично налаштованих громадян. Саме ці групи здатні сформувати нову генерацію лідерів, які володітимуть необхідними якостями для забезпечення сталого розвитку та європейської інтеграції України. Молодь є рушійною силою змін, вона відкрита до нових ідей, готова до експериментів та сміливих рішень. Молоді люди, які мають активну громадянську позицію, прагнуть до знань та саморозвитку, та є цінним ресурсом для формування політичної еліти. Їх енергія, ентузіазм та креативність можуть стати запорукою

оновлення політичної системи та її адаптації до викликів сучасного світу. Також, патріотизм є важливою ціннісною основою для політичних лідерів. Саме патріотично налаштовані громадяни, які щиро вболівають за долю України, готові відстоювати її інтереси та працювати на благо країни, здатні забезпечити її успішний розвиток.

5. Формування нової генерації лідерів потребує створення відповідних умов. Необхідно розвивати освіту, підтримувати молодіжні ініціативи, забезпечувати рівні можливості для участі у політичному житті. Важливу роль у цьому процесі має відігравати громадянське суспільство, яке повинно стимулювати та підтримувати залучення до політики талановитої молоді, професіоналів та патріотів.

Отже, українська політична еліта пройшла складний шлях формування та розвитку, зазнаючи впливу історичних подій, соціальних змін та геополітичних викликів. Її трансформація була нерівномірною та суперечливою, позначеною боротьбою за владу, пошуком національної ідентичності та спробами утвердження демократичних цінностей. Спадковість радянського минулого, корупція, олігархічний вплив та зовнішня агресія стали серйозними перешкодами на шляху до повноцінної демократизації та модернізації України. Водночас, громадянське суспільство відіграє важливу роль у формуванні та контролі політичної еліти, стимулюючи її до відповідальності та реформ. Залучення молоді, професіоналів та патріотично налаштованих громадян до політики є запорукою формування нової генерації лідерів, які зможуть забезпечити сталий розвиток та європейську інтеграцію України. Подальші дослідження еволюції української політичної еліти мають бути зосереджені на аналізі її адаптації до нових викликів, зокрема воєнного стану та повоєнної відбудови, а також на вивченні механізмів підвищення її професіоналізму, відповідальності та підзвітності перед суспільством.

РОЗДІЛ 3. Гендерні аспекти формування іміджу політичної еліти

3.1. Формування іміджу політичної еліти. Гендерні аспекти

Сучасні дослідження соціально-політичного розвитку України все частіше фокусуються на ролі політичного лідерства, особливо враховуючи гендерні аспекти. Вчені аналізують, як відмінності між чоловічим та жіночим стилями лідерства можуть бути використані для досягнення кращих результатів. Важливість цієї теми полягає в тому, що політичні процеси не є нейтральними з точки зору гендеру. В деяких ситуаціях лідери-чоловіки можуть бути більш ефективними, в інших – лідери-жінки, завдяки особливостям їх психології та підходів. Однак, найкращий результат досягається при синергії чоловічого та жіночого лідерства, за умови рівноправного партнерства та відсутності маніпуляцій. Формування іміджу політичного лідера в сучасній Україні не повинно обмежуватися лише "чоловічими" стереотипами. Навпаки, важливо враховувати та цінувати "жіночий" внесок у політику, що є невід'ємною частиною демократичного розвитку країни [15, с. 106].

Створення образу жінки-політика тісно пов'язане з політичною свідомістю громадян, яка формується під впливом різних політичних ідей, теорій, емоцій та інтересів, що виникають в процесі взаємодії з політикою та владою. Щоб зрозуміти, як саме формується цей образ, необхідно дослідити як загальні фактори, що впливають на політичну свідомість, так і специфічні, які безпосередньо впливають на сприйняття жінки в політиці [16, с. 90].

Ю. Руденко пропонує розглядати такі чинники формування політичної свідомості: історичну пам'ять, національний характер та менталітет, процеси трансформації, політичні суб'єкти. Однак, цей перелік потребує доповнення та уточнення, якщо ми говоримо про формування іміджу саме жінки-політика.

Наприклад, говорячи про історичну пам'ять, важливо враховувати не лише загальновідомі постаті та події, а й роль жінок в історії, їх внесок у політику та суспільне життя. Чи є в національній історії яскраві приклади жіночого лідерства? Як їх сприймає суспільство? Національний характер та менталітет

також відіграють важливу роль. В деяких культурах традиційно існує упереджене ставлення до жінок-лідерів. Які стереотипи та упередження щодо жінок в політиці існують в даному суспільстві? Як вони впливають на сприйняття жінки-політика? Процеси трансформації в суспільстві, такі як зміна гендерних ролей, розвиток феміністичного руху, також безпосередньо впливають на формування іміджу жінки-політика. Щодо політичних суб'єктів, то важливо проаналізувати, як держава, політичні партії, ЗМІ формують ставлення до жінок в політиці. Чи існують спеціальні програми для підтримки жіночого лідерства? Як ЗМІ висвітлюють діяльність жінок-політиків [70]?

С. Денисюк пропонує розглядати формування іміджу політика через призму чотирьох груп чинників.

По-перше, це об'єктивні чинники, які пов'язані з самим лідером. Сюди відносяться його особисті якості, компетентність, досвід, система цінностей, зовнішність та інші характеристики, які безпосередньо впливають на сприйняття його образу. По-друге, важливу роль відіграють комунікативні чинники. Це способи взаємодії політика з аудиторією: його стиль спілкування, риторичні навички, вміння переконувати, використання мови тіла. По-третє, не можна ігнорувати ситуаційні чинники, тобто зовнішні обставини, які впливають на формування іміджу. Це може бути соціальний, економічний, політичний контекст, а також поточні події та проблеми. І нарешті, суб'єктивні чинники, які пов'язані з особливостями сприйняття кожної окремої людини. Соціальний статус, рівень освіти, культурний досвід, цінності та переконання - все це формує індивідуальне сприйняття образу політика.

Таким чином, імідж політика є результатом взаємодії різних факторів, як внутрішніх, так і зовнішніх. Він не є статичним, а постійно змінюється під впливом різних обставин. Для успішного формування іміджу необхідно враховувати всі ці аспекти [15].

Образ політичного лідера формується під впливом складного переплетення різноманітних факторів. Середовище, в якому лідер розпочинає свою політичну діяльність, безперечно, впливає на його сприйняття. Історичний контекст також

відіграє важливу роль, оскільки образ, який був актуальним в один період, може втратити свою значущість в інший. Зміни в суспільних настроях та очікуваннях також впливають на те, як люди сприймають політика. Не можна ігнорувати демографічні характеристики населення. Наприклад, жінці-політику може бути важко знайти підтримку в регіонах з переважно консервативним населенням. Етнічні та психологічні особливості також впливають на формування образу лідера, як і конкретні обставини, в яких він діє. Звичайно, деякі з цих факторів можна розглядати в комплексі. Територіальні та демографічні аспекти часто тісно пов'язані між собою. Часовий фактор можна вважати частиною конкретної ситуації. Зміни в суспільних потребах відображають зміни в мотивації населення. Етнопсихологічний фактор потребує детальнішого вивчення [16, с. 93].

Формування іміджу жінки-політика - це складний і багатогранний процес, що залежить від багатьох факторів. Імідж постійно змінюється під впливом як цілеспрямованих дій, так і спонтанних обставин. Він формується у свідомості людей через сприйняття образу, створеного самою політикинею та її командою з урахуванням різних суб'єктивних та об'єктивних умов. На цей образ впливають характеристики самої політикині, партії, яку вона представляє, її команди, а також особливості цільової аудиторії, її політична культура та мотивація. Важливу роль відіграють сформовані уявлення про "ідеального" кандидата, канали комунікації та колективне несвідоме. В результаті взаємодії цих факторів виникають різні типи іміджу, такі як "Мати-Берегиня", "Спокусниця-Барбі", "Залізна Леді" тощо. Фактори, що цілеспрямовано впливають на формування іміджу, можна вважати рушійними силами цього процесу. Інші фактори, що діють спонтанно, створюють умови для формування іміджу. Сам процес формування іміджу включає в себе кілька етапів: від збору інформації до аналізу ефективності сформованого образу. До ключових факторів, що впливають на формування іміджу, належать: мотивація політикині, її команди та населення; політична культура; характеристики політикині, її команди та цільової аудиторії; концепція політичної реклами. Умови формування іміджу можна поділити на

такі групи: політичні, історичні, соціально-психологічні, нормативні та технологічні [16, с. 125].

Дослідження іміджу політика традиційно не враховувало гендерний фактор, можливо, через уявлення про лідерство як суто чоловічу прерогативу. Дійсно, чоловіки домінують на керівних посадах у державі та політичних партіях, формуючи політику з "чоловічої" перспективи. Однак, логічно припустити, що жінки-політики можуть глибше розуміти та ефективніше представляти інтереси жіночої частини населення. Для цього їм необхідний позитивний імідж, що відповідає сучасним уявленням про політичне лідерство. Хоча і чоловіки, і жінки можуть бути успішними політичними лідерами, гендерні стереотипи в українському суспільстві впливають на сприйняття жінок у політиці. Культурна спадщина України, починаючи з часів Київської Русі, демонструє приклади жіночих владних структур, що відображено в ритуалах, літературі, міфології та історичних артефактах.

В Україні тенденції фемінократії та гендерного декадансу виражені особливо яскраво. Народна та професійна культура культивує образ "зовнішньої жінки" - матері, берегині, що домінує над пасивним чоловіком. Водночас, культ "внутрішньої жінки" - Прекрасної Дами, що надихає чоловіка на активність, розвинений недостатньо [15, с. 108].

Шанування жіночого начала має глибоке коріння в Україні, про що свідчать сліди давніх жіночих культів у різних регіонах. Наприклад, у Криму та на півдні був поширений культ Великої Матері, а на Полтавщині Геродот згадував про містерії Діоніса. Ці культу, ймовірно, вплинули на формування культу Богородиці в Давній Русі. Від княгині Ольги до сучасних діячок, українські жінки завжди відігравали важливу роль в історії та політиці. Юлія Тимошенко, Наталя Вітренко, Людмила Супрун, Інна Богословська - яскравий приклад жіночої сили та впливовості в сучасному українському суспільстві. Цікаво, що український електорат цінує у політиках саме фемінні риси: гнучкість, уміння вирішувати конфлікти, емпатію. Жінки-політики часто вирізняються чіткою позицією, тоді як чоловіки схильні до обтічності та

невизначеності. На жаль, в українському суспільстві досі існують упередження щодо жінок-лідерів. Багато хто вважає, що політика - не жіноча справа. Жінки на високих посадах часто стикаються з ізоляцією та маргіналізацією. Проте, при формуванні політичного іміджу в Україні фемінні риси мають позитивне значення. Українським жінкам-політикам не обов'язково бути "залізними леді", важливіше вміло використовувати переваги своєї статі. Чоловікам-політикам також варто поєднувати маскулінні риси з фемінними, такими як емоційність та витонченість. [15, с. 110].

Дослідження показують, що жінки-політики володіють рядом позитивних якостей. Вони більш толерантні, схильні до компромісів та колективного прийняття рішень, прагматичні та відповідальні. Цікаво, що гендер впливає на стиль спілкування політиків. Дослідження мовлення парламентарів ФРН виявило чіткі відмінності: жінки більш дипломатичні та орієнтовані на співпрацю, а чоловіки - більш агресивні та конфліктні. На жаль, в суспільстві досі поширені стереотипи, що не пов'язують успішну професійну діяльність, особливо в політиці, з жіночим образом. Часто жінкам доводиться демонструвати "чоловічі" якості, щоб бути сприйнятими серйозно. Імідж успішної ділової жінки все ще асоціюється з "чоловікоподібністю", що ґрунтується на упередженому ставленні до жіночих здібностей та компетентності. Стереотипи ускладнюють формування іміджу жінки-політика. Вона змушена балансувати між "чоловічими" та "жіночими" моделями поведінки, що може викликати незрозуміння та недовіру аудиторії. На шляху до політичного лідерства жінки часто стикаються з упередженням щодо їх здатності керувати. Це змушує їх вдаватися до різноманітних захисних стратегій, таких як применшення своїх здібностей або приховування емоцій, що може негативно впливати на їх психологічне здоров'я [15, с. 110].

Цікаво спостерігати, як жінки-лідери та чоловіки-лідери переймають одне в одного ефективні моделі поведінки. Це може створювати враження, що суттєвих відмінностей між ними немає, проте глибше вивчення проблеми розкриває цікаві нюанси.

Жінкам-політикам важливо приділяти особливу увагу психологічним характеристикам, які формують їх імідж. Зовнішність відіграє значно важливішу роль для жінок-політиків, ніж для чоловіків. Виборці звертають увагу на риси обличчя, зачіску, одяг. Яскравим прикладом є Юлія Тимошенко, чиї костюми завжди привертають увагу преси. Формування ставлення до жінки-лідера відбувається за закономірностями першого враження: привабливість, вміння себе подавати, позитивні емоції та ефективна комунікація мають велике значення.

Сімейне життя жінки-політика завжди привертає увагу громадськості. Цікаво, що для жінок-лідерів діють інші правила формування іміджу, ніж для чоловіків. Наприклад, наявність дітей може розглядатися як показник відповідальності та турботи, але водночас може викликати питання про її здатність приділяти достатньо часу політичній діяльності. Наприклад, історія із зятем-британцем у Юлії Тимошенко спрацювала на створення позитивного іміджу, підкреслюючи її зв'язок із Західною Європою. Формування політичного іміджу - це складний процес, який повинен враховувати безліч факторів, включаючи гендер. На жаль, багато політтехнологів ігнорують той факт, що стать політика має суттєвий вплив на сприйняття його лідерства. Зокрема, жінкам-політикам часто доводиться стикатися зі стереотипами про їхню слабкість та нерішучість. В таких випадках важливо акцентувати увагу на професіоналізмі та досвіді команди, яка оточує жінку-лідера, а також підкреслювати її власні сильні якості - стратегічне мислення, здатність приймати рішення, комунікативні навички. Цікаво, що жінки-політики менш вразливі до антиреклами та "чорного піару", оскільки такі дії вважаються неетичними та негуманними. Це може бути їх перевагою в політичній боротьбі [15, с. 110].

Висновки до 3 розділу

Формування іміджу політиків в Україні нерозривно пов'язане з гендерними аспектами, що створює неоднакові умови для чоловіків та жінок у політичному просторі. Хоча чоловіки домінують на керівних посадах, жінки-політики

стикаються з унікальними труднощами та перспективами у формуванні власного образу. Гендерні стереотипи, що панують в українському суспільстві, суттєво ускладнюють їх просування в політиці. Водночас, дослідження демонструють, що український електорат цінує у політиках саме фемінні риси, такі як гнучкість, емпатія та вміння вирішувати конфлікти. Це відкриває перед жінками-політиками можливість для створення привабливого образу, що ґрунтується на їхніх сильних сторонах: толерантності, схильності до компромісів, прагматизмі та відповідальності. Однак, не варто забувати, що зовнішність та сімейний стан відіграють значно важливішу роль для жінок-політиків, ніж для чоловіків. Тому моделі політичного іміджу для жінок повинні бути "несиметричними" та враховувати гендерні особливості, дозволяючи їм ефективно використовувати власні переваги у боротьбі за підтримку виборців.

Підсумовуючи, ми можемо зробити такі висновки до даного розділу:

1. В українському суспільстві, незважаючи на певний прогрес у сфері гендерної рівності, досі зберігаються глибоко вкорінені стереотипи щодо жінок-лідерів. Ці стереотипи, часто несвідомі та базовані на традиційних уявленнях про роль жінки в суспільстві, створюють суттєві перешкоди на їхньому шляху в політику. Від жінок очікують "жіночності", м'якості та турботи, тоді як лідерство асоціюється з "чоловічими" рисами: рішучістю, агресивністю та змагальністю. Через це жінки-політики часто стикаються з недовірою, скептицизмом та навіть зневагою, змушені доводити свою компетентність та здатність керувати нарівні з чоловіками. Це створює нерівні умови в політичній боротьбі та ускладнює їх шлях до влади.
2. Сучасні дослідження гендерних аспектів політичного лідерства розкривають низку переваг, притаманних жінкам-політикам. Вони, як правило, демонструють більш високий рівень толерантності та схильність до компромісів, що дозволяє їм ефективніше знаходити спільну мову з опонентами та будувати конструктивний діалог. Крім того, жінки-політики часто відзначаються прагматизмом та відповідальністю у прийнятті рішень, що робить їх надійними та ефективними лідерами,

здатними враховувати різні точки зору та діяти в інтересах суспільства. Ці риси роблять їх привабливими кандидатами в очах виборців, які шукають лідерів, здатних об'єднувати та вести до процвітання.

3. У світі політики, де імідж відіграє ключову роль, жінки стикаються з особливими викликами, пов'язаними з їхньою зовнішністю та сімейним станом. На жаль, суспільство часто схильне оцінювати жінок-політиків не лише за їхніми професійними якостями, а й за зовнішніми даними та роллю в сім'ї. Це створює додатковий тиск на жінок, які змушені приділяти більше уваги своєму зовнішньому вигляду та постійно балансувати між кар'єрою та особистим життям. У той час як чоловіки-політики можуть зосередитися на своїй професійній діяльності, жінки часто стикаються з критикою та обговоренням їхнього одягу, зачіски, віку та наявності дітей. Це несправедливе ставлення створює нерівні умови в політиці та ускладнює жінкам шлях до лідерства.
4. У сучасному політичному світі, де домінують чоловіки, моделі політичного іміджу часто створюються з урахуванням "чоловічих" стандартів та очікувань. Однак, для жінок-політиків такий підхід є неефективним і навіть шкідливим. Їм потрібні "несиметричні" моделі, які б враховували гендерні особливості та дозволяли б використовувати їх як перевагу. Це означає, що жінки не повинні копіювати чоловічий стиль лідерства, а навпаки, розвивати власний, автентичний імідж, що ґрунтується на їхніх сильних сторонах та цінностях. Такі моделі мають враховувати не лише професійні якості, а й особисті характеристики, такі як емпатія, турбота про інших, вміння слухати та знаходити компроміси. "Несиметричні" моделі дозволять жінкам-політикам ефективніше комунікувати з виборцями, будувати довіру та досягати успіху в політиці, не відмовляючись від своєї жіночності та унікальності.

Отже, формування іміджу політиків в Україні є складним та багатограним процесом, що залежить від безлічі факторів, серед яких гендер відіграє важливу роль. Політики, незалежно від статі, прагнуть створити привабливий образ, який

би відповідав очікуванням виборців та сприяв їхній політичній кар'єрі. Проте, гендерні стереотипи та упередження, що існують в українському суспільстві, впливають на сприйняття політиків різної статі. Наприклад, жінки-політики часто стикаються з необхідністю доводити свою компетентність та здатність бути лідерами, тоді як чоловіки-політики рідше піддаються сумнівам щодо їхньої професійної придатності. Для успішного формування іміджу політикам важливо враховувати ці гендерні особливості та використовувати переваги, які вони надають. Жінки-політики можуть використовувати свої сильні сторони, такі як емпатія, толерантність та схильність до компромісів, для створення образу чуйного та відповідального лідера. Чоловіки-політики можуть підкреслювати свою рішучість та лідерські якості, але водночас демонструвати гнучкість та вміння співпрацювати. Гендерні особливості є важливим фактором, який слід враховувати при формуванні іміджу політика. Розуміння та використання цих особливостей допоможе політикам створити привабливий образ та досягти успіху в політичній кар'єрі.

ВИСНОВКИ

Магістерська робота присвячена комплексному дослідженню процесів формування політичної еліти в Україні. Вона охоплює широкий спектр факторів, які впливають на цей процес, включаючи історичні, соціальні, економічні, культурні та гендерні аспекти. Дослідження розглядає еволюцію політичної еліти України з моменту здобуття незалежності, аналізуючи її склад, характеристики та взаємодію з суспільством. Особлива увага приділяється ролі лідерства у формуванні еліт, а також специфіці українського контексту, де переплітаються впливи радянського минулого, національних традицій та сучасних глобалізаційних процесів. В роботі також досліджується роль гендеру у формуванні іміджу політичних лідерів та особливості представництва жінок в українській політиці. Аналіз здійснюється з урахуванням різноманітних теоретичних підходів до вивчення еліт, що дозволяє сформуванню цілісного уявлення про динаміку та тенденції розвитку політичного лідерства в Україні..

Ключові висновки дослідження:

Формування політичної еліти постає як складний, багатогранний та динамічний процес, що перебуває під впливом цілого комплексу різноманітних факторів. На нього впливають не тільки індивідуальні характеристики лідерів, такі як інтелект, харизма, здатність до стратегічного мислення та прийняття рішень, але й ширший історичний контекст, в якому вони діють. Важливу роль відіграє соціальне середовище, в якому формуються лідери, культурні та політичні традиції суспільства, а також взаємодія лідерів з різними соціальними групами та інституціями. Еліта становить невід'ємну частину будь-якої політичної системи, виступаючи як група осіб, що володіє значним впливом, ресурсами та авторитетом. Вона зосереджує у своїх руках значну владу, яка проявляється в здатності впливати на політичні процеси, формувати громадську думку та приймати стратегічні рішення, що визначають розвиток країни. Склад та характер еліти залежать від політичного режиму, історичних традицій та соціально-економічних умов країни. Зміни у суспільстві, такі як технологічний

прогрес, економічні кризи або соціальні рухи, можуть призвести до трансформації еліти та появи нових лідерів. Формування еліт не є одноразовою подією, а швидше безперервним процесом, що адаптується до змін у суспільстві та політичній системі. На цей процес впливають як зовнішні фактори, такі як глобальні тенденції та геополітичні зміни, так і внутрішні фактори, характерні для кожної країни.

Громадянське суспільство є потужним рушієм змін та важливим фактором розвитку демократії. Його активна участь відіграє ключову роль у формуванні відповідальної та підзвітної політичної еліти, стимулюючи її до проведення реформ та врахування інтересів громадян. В українських реаліях громадянське суспільство неодноразово демонструвало свою здатність впливати на політичні процеси. Масові протести, громадські ініціативи, діяльність неурядових організацій та активність громадян у соціальних мережах змушують політиків зважати на громадську думку та коригувати свої дії. Громадські організації проводять моніторинг діяльності влади, викривають корупцію, захищають права людини та пропонують альтернативні варіанти рішень суспільних проблем. Вони є важливим майданчиком для діалогу між владою та громадянами, сприяючи формуванню взаєморозуміння та довіри. Активна участь людей у політичному житті, контроль за діяльністю влади, становлення незалежної народної думки – все це сприяє підвищенню відповідальності політиків перед народом та створенню сприятливих умов для розвитку демократії в Україні. Громадянське суспільство має відігравати активну роль у формуванні еліти, висувуючи високі вимоги до моральних та професійних якостей політиків, а також контролюючи їх діяльність на всіх рівнях влади. Тільки за умови активної громадянської позиції та небайдужості до політичних процесів можна сподіватися на формування еліти, яка дійсно буде служити інтересам країни та її народу.

Майбутнє України невіддільно пов'язане з формуванням нової генерації лідерів, які володітимуть не лише професійними знаннями та компетенціями, але й глибоким розумінням національних інтересів та відданістю ідеалам демократії.

Залучення молоді до політичного життя країни є критично важливим для оновлення політичної еліти та забезпечення її відповідності сучасним викликам. Молоді люди привносять нові ідеї, енергію та ентузіазм, а також здатність критично мислити та адаптуватися до змін. Професіоналізм є невід'ємною складовою ефективного лідерства. Залучення до політики людей з досвідом роботи в різних сферах – економіці, науці, культурі, освіті – збагачує політичний процес та сприяє прийняттю збалансованих рішень. Патріотизм, що ґрунтується на глибокій любові до України та відданості її народу, є важливим моральним орієнтиром для політичних лідерів. Патріотично налаштовані громадяни ставлять національні інтереси понад власні амбіції та прагнуть до розвитку та процвітання своєї країни. Залучення молоді, професіоналів та патріотів до політики потребує створення відповідних умов – прозорих механізмів участі у прийнятті рішень, ефективної системи освіти та виховання, боротьби з корупцією та непотизмом. Лише за таких умов можна гарантувати формування нової генерації лідерів, здатних вести Україну до успіху.

Формування іміджу політиків в Україні тісно пов'язане з гендерними аспектами, що призводить до нерівності умов для чоловіків та жінок у політичному просторі. Гендерні стереотипи, що існують в українському суспільстві, суттєво ускладнюють просування жінок в політиці, оскільки від них очікують "жіночності", м'якості та турботи, тоді як лідерство асоціюється з "чоловічими" рисами: рішучістю, агресивністю та змагальністю. В той же час, дослідження демонструють, що український електорат цінує у політиках саме фемінні риси, такі як гнучкість, емпатія та вміння вирішувати конфлікти. Це відкриває перед жінками-політиками можливості для створення привабливого образу, що ґрунтується на їхніх сильних сторонах: толерантності, схильності до компромісів, прагматизмі та відповідальності. Однак, не варто забувати, що зовнішність та сімейний стан відіграють значно важливішу роль для жінок-політиків, ніж для чоловіків. Через це жінки-політики часто стикаються з недовірою, скептицизмом та навіть зневагою, змушені доводити свою

компетентність та здатність керувати нарівні з чоловіками. Це створює нерівні умови в політичній боротьбі та ускладнює їх шлях до влади.

У сучасному світі жінки-політики відіграють дедалі важливішу роль, привносячи в політику нові перспективи та підходи. Вони мають унікальні переваги, які дозволяють їм успішно формувати свій імідж та досягати лідерських позицій. Однією з таких переваг є здатність жінок до емпатії та співпереживання. Вони краще розуміють потреби різних соціальних груп, що дозволяє їм ефективніше вирішувати соціальні проблеми та знаходити компроміси. Жінки також схильні до більш кооперативного стилю лідерства, що сприяє створенню позитивної атмосфери у команді та ефективній співпраці. Дослідження показують, що жінки-лідери частіше орієнтовані на результат та готові брати на себе відповідальність. Вони демонструють високий рівень організованості, дисципліни та працездатності. Крім того, жінки часто більш гнучкі та адаптивні, що дозволяє їм ефективно реагувати на зміни та виклики. Важливо також відзначити, що жінки-політики можуть використовувати свій гендер як перевагу, формуючи імідж сильної, впевненої в собі лідерки, здатної захищати інтереси країни та її громадян. Вони можуть стати рольними моделями для інших жінок, надихаючи їх на активну участь у політичному житті та досягнення успіху в різних сферах.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що проведене дослідження дозволило всебічно проаналізувати процес формування політичної еліти в Україні з урахуванням історичних, соціальних, економічних, культурних та гендерних аспектів. Було виявлено ключові фактори, що впливають на цей процес, зокрема, роль лідерства, громадянського суспільства, історичної спадщини та гендерних стереотипів. Дослідження підтвердило, що формування еліти є складним та динамічним процесом, який потребує постійного оновлення та адаптації до змін у суспільстві. Важливо залучати до політики молодь, професіоналів та патріотично налаштованих громадян, а також створювати рівні умови для участі жінок у політичному житті. Результати дослідження можуть бути використані для розробки рекомендацій щодо вдосконалення механізмів

формування політичної еліти в Україні, а також для подальших наукових досліджень у цій галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Zuckerman A. The Concept of Political Elite: Lessons from Moska and Pareto. *Journal of Politics*. 1997. No. 39.
2. Андрущенко В. Організоване суспільство: Київ. 2006.
3. Аристотель. Політика. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/aristotle/arist.htm>
4. Бабкіна О. В., Горбатенко В. П. Політологія: навч. посіб. Київ: АТ "Київ. книжк. ф-ка", 2006. 369 с.
5. Бебик В. Еліта, елітарність, лідерство. *Віче*. 1993. № 7. С. 107–112.
6. Бекешкіна І. Рік 2014-й: від президентських виборів до парламентських. До єдності чи роз'єднаності?. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2014. С. 85–94.
7. В. Якушик. Українська революція 2004 – 2005 років (Спроба теоретичного аналізу). *Політичний менеджмент*. 2006. № 2. С. 9-36.
8. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. / пер. з Нім О. Погорілий. Київ: Основи, 1998. 534 с.
9. В'ячеслав Липинський - видатний український історик, політичний діяч, публіцист (до 140-річчя від дня народження) | національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5925>
10. Г. Моска, теорія еліт Юридична інформація. URL: https://thelaw.at.ua/publ/politologija/politichna_elita/gmoska_teorija_elit/8-1-0-55.
11. Гев'юк У. Позачергові парламентські вибори 1994 та 2007 рр. в Україні: порівняльний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Політологія. Соціологія. Філософія»*. 2010. № 14. С. 78–82.
12. Гелей С. Політологія: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 415 с.
13. Горак В. "Помаранчева революція" в Україні: концепції, інтерпретації, оцінки. 26-те вид. Київ: Історіогр. дослідж. в Україні., 2016. 439 с.
14. Денисенко В., Угрин Л., Хома Н. Політологія: енциклопедичний словник / ред. В. Мельника. Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2014. 404 с.

15. Денисюк С. Гендерні аспекти формування іміджу політичного лідера. Політичний менеджмент. 2007. № 2. С. 106–113.
16. Дідух Г. Формування іміджу жінки-політичного лідера: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Київ, 2010. 210 с.
17. Жданов І., Якименко Ю. Україна у XXI столітті: виклики для політичної еліти. Дзеркало тижня. Mirror Weekly. URL: https://zn.ua/ukr/internal/ukrayina_u_xxi_stolitti_vikliki_dlya_politichnoyi_eliti.html
18. Історія виборів: 2010 року в другий тур виборів Президента України вперше вийшла жінка. ОПОРА - Громадянська мережа - вибори в Україні - Election in Ukraine. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/istoriia-viboriv-u-2010-rotsi-u-drugii-tur-viboriv-prezidenta-ukrayini-vpershe-viishla-zhinka-23066>
19. Історія виборів: дострокові вибори Президента України у 1994 році. ОПОРА - Громадянська мережа - вибори в Україні - Election in Ukraine. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/istoriia-viboriv-dostrokovyi-vibori-prezidenta-ukrayini-u-1994-rotsi-22993>.
20. Історія виборів: треті вибори Президента України 1999 року. ОПОРА - Громадянська мережа - вибори в Україні - Election in Ukraine. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/istoriia-viboriv-treti-vibori-prezidenta-ukrayini-1999-roku-23023>.
21. Історія виборів: третього Президента в 2004 році Україна обирала у «три тури». ОПОРА - Громадянська мережа - вибори в Україні - Election in Ukraine. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/istoriia-viboriv-tretogo-prezidenta-v-2004-rotsi-ukrayina-obirala-u-tri-turi-23049>
22. Історія виборів: у травні 2014 року українці обрали Президента в першому турі. ОПОРА - Громадянська мережа - вибори в Україні - Election in Ukraine. URL: https://www.oporaua.org/vybory/vybory_prezydenta_2014-23088.
23. Калінічева В. В. Політична еліта в Україні: thesis. 2016. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/19556>

24. Кальнева А. Шляхи формування та розвиток політичної еліти в Україні. Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри: матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 28 верес. 2018 р. Одеса, 2018. С. 33–38.
25. Карпець Ю. Інститут лідерства як механізм впливу в політико-владних відносинах. Актуальні проблеми політики. 2013. № 49. С. 149–159.
26. Ковтунець В. Аналіз правових позицій Центральної виборчої комісії з питань розгляду виборчих спорів. Президентські та місцеві вибори 2010 року. Президентські та місцеві вибори. 2010. С. 4–13.
27. Козловець М. Політична еліта як суб'єкт державотворення в умовах трансформації українського суспільства. Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія: Політологія. 2017. № 2. С. 74–87.
28. Кому служить політична еліта / Персонал Плюс - №21 (172) 24 - 30 травня 2006 року. Персонал Плюс - №2 (717) 15-22 липня 2022 року. URL: <http://www.personal plus.net/172/723.html>
29. Конфуцій. Судження і бесіди | Лунь юй. Echafaud | Антична філософія епікуреїзму та соціалдемократична ідея. URL: <https://echafaud.org/confuciy-lun-jui/>.
30. Коропатник М. Еволюція політичних партій в незалежній Україні (1991 – 2011 рр.). Сіверянський літопис. 2012. № 3-4. С. 134-145. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0000395085>
31. Коротков Д. С. Становлення політичної еліти України в контексті переходу від тоталітаризму до демократії. Сучасна українська політика. політики і політологи про неї. 2010. № 19. С. 85–95.
32. Коротков, Д. С. Політична еліта України: становлення та розвиток у виборчому процесі: монографія. Харків: ХНЕУ, 2012. 208 с.
33. Корчевська А. Л. Чи є в Україні політична еліта?. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. 2001. Вип. 36. С. 61–63.

34. Кочубей Л. О. Сучасні політична еліта та політичний клас: визначення, моделі та особливості становлення. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2010. Вип. 1. С. 37-54
35. Кристиняк М. Особливості формування еліти в Україні та засади щодо вдосконалення процесу її створення. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: “Юридичні науки”. 2020. № 7. С. 78–81.
36. Кристиняк М. Проблеми діяльності політичної еліти та основні шляхи щодо покращення процесу їх роботи. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: “Юридичні науки”. 2020. № 1.
37. Крюков О. І. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення: монографія / за наук. ред. Е. А. Афоніна. К.: Вид-во НАДУ, 2006. 252 с.
38. Кухта Б. Політична еліта (кратократичний аспект). Львів: ЦПД, 2011.
39. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і лідери. Львів: Кальварія, 1996. 224 с. Онлайн бібліотека. Книги, підручники, реферати, лекції. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-868.html>
40. Литвин В. Політична арена України: Дійові особи та виконавці. Київ: Абрис, 1994. 495 с.
41. Макіявеллі Н. Флорентійські хроніки. Державець. Харків: Фоліо, 2007. 512 с.
42. Мандзій Л. Формування політичної еліти України (1991-1994 рр.). Zaporizhzhia Historical Review. 2021. № 1 (24). С. 230–235.
43. Маркітантов В. Визначення поняття політична еліта у сучасній політичній науці. Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках. 2015. № 2. С. 10-18.
44. Маркітантов В. Основні чинники формування та рекрутування політичних еліт: збірник наукових праць “Політологічні студії”. 2010. Вип. 1. С. 155–161.

- 45.Мацієвський Ю. Еліти в Україні до і після "помаранчевої революції".
Політичний менеджмент. 2010. № 2. С. 38-55.
- 46.Мацьків Т. У пошуках національної ідентичності: українське суспільство у
90-х рр. XX ст. Українознавчий альманах. 2016. Вип. 19. С. 70-73. Режим
доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2016_19_19.
- 47.Метельська А. Особливості формування іміджу політичного лідера: дис....
канд. політ. наук: 052. Київ, 2023. 250 с.
- 48.Михальченко М. Українська мрія та національна ідея: генеза, взаємодія.
Політичний менеджмент. 2009. № 6. С. 3-13.
- 49.Міхельс Р. - Теорія еліт - Політична еліта - Політологія - Юридична
література) Юридична інформація. URL: [https://thelaw.at.ua/publ/politologij
a/politichna_elita/rmikhels_teoriya_elit/8-1-0-56](https://thelaw.at.ua/publ/politologij_a/politichna_elita/rmikhels_teoriya_elit/8-1-0-56)
- 50.Морарь М. В. Політичне лідерство: проблеми теорії та методології. Наукові
записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф.
Кураса НАН України. 2010. № 1. С. 77–190.
- 51.Нежинська А., Сухушина О. Серпневий путч 1991 р. та розпад СРСР.
Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях
молодих учених «Родзинка – 2021»: XXIII Всеукр. наук. конф. молодих уч.
2021. С. 72–73.
- 52.Обушний М. І. Політичні партії у формуванні національних еліт. Еліти і
цивілізаційні процеси формування націй. К., 2006. Т. 2. С. 143–146.
- 53.Олещенко В. Політичні еліти: особливості формування у період
незалежності України. Вісник Національної академії державного
управління при Президентіві України. 2012. № 3. С. 175–182.
- 54.Оновлення політичної еліти в Україні: несподіванка обіцяної атаки –
Журнал Віче. *Віче – журнал Верховної Ради України*. URL: [https://veche.ki
ev.ua/journal/1955/](https://veche.kiev.ua/journal/1955/).
- 55.Пахарев А. Політична еліта. Формальна? Справжня?. Віче. 1997. № 11.
С. 3–14.

56. Пахарев А. Політичні інститути і процеси в сучасній Україні: навч. посіб. Київ: Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. 182 с.
57. Підкова, І. Президентські вибори 1991 р. в Україні: порівняльний аналіз передвиборчих програм кандидатів. Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип.20. С. 246-254.
58. Пірен М. Публічна політична діяльність: навч. посіб. Київ: НАДУ, 2009. 320 с.
59. Платон. Держава. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/plato/plat01.htm>.
60. Політичні партії – провідний чинник розвитку політичної системи в Україні. Матеріали засідання “круглого столу” 28 січня 2004. Київ: ПЦ “Фоліант”. 2004. С.65.
61. Політичні партії як суб’єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації: навч. посіб. / О. Крюков та ін. Київ: Парлам. вид-во, 2008. 401 с.
62. Політологія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / ред. В. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 540 с.
63. Поліщук Ю. Трансформаційні процеси в сучасній Україні: зарубіжна історіографія. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2016. Вип. 5-6. С. 326-340. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2016_5-6_20.
64. Полякова Л. Аспекти взаємодії Президента України і Верховної Ради. Спроба посилення президентської влади (1994-2004 рр.) Схід. 2010. № 5 (105). С. 103-108.
65. Пословський І. Політична еліта сучасної України. Західноукраїнський національний університет. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/34824/1/172.pdf>
66. Правляча еліта сучасної України / М. Шульга та ін. Аналітична доповідь. 1998. № 10. С. 1- 92. URL: <https://isoc.com.ua/assets/files/journal/socpsihol/elit.pdf>.

67. Пустоловська О. О. "Політична еліта в Україні: проблема формування та розвитку у науковому дискурсі років незалежності.". Політологічний вісник. 2013. № 70. С. 368–376.
68. Пустоловська О. О. Первинна політична еліта незалежної України в розбудові державності. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. 2013. № 22. С. 169–176.
69. Равлик І. Консолідуюча роль політичної еліти у перехідному суспільстві. Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. Київ, 2011. Вип. 48. С. 549–553.
70. Руденко Ю. Політична свідомість українського суспільства в трансформаційний період: чинники формування (політологічний аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. н.: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Харків. 2003. 21 с.
71. Рудич Ф. М. Політичний клас, правляча еліта, їх роль у визначенні й здійсненні внутрішньої і зовнішньої політики Української держави. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2008. Вип. 38. С. 8-22.
72. Рудич Ф. Політичний клас в сучасній Україні: методологічний контекст. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Київ. 2009. Вип. 16. С. 5–14.
73. Рудич Ф. Політична влада і опозиція в Україні: методологічний контекст. Віче. 2013. № 17. С. 18-21
74. Рудич Ф. Політична нація України: передумова утвердження єдиної держави. Віче. 2010. № 21. С. 26-29.
75. Рудич Ф. Правляча еліта: її місце і роль в утвердженні української держави. Політичний менеджмент. 2008. № 2. С. 3-14.
76. Рудич Ф. Правляча політична еліта України, її вплив на розвиток і синхронізацію суспільства. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2006. Вип. 30(2). С. 216-227

77. Семигіна Т. Словник із соціальної політики. Київ: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2005. 256 с.
78. Семке Н. Політологія: конспект лекцій для студентів усіх спеціальностей денної форми навчання: навч. посіб. Харків: Вид. центр НТУ «ХП», 2017. 156 с.
79. Семківа О. Політологія: підручник. Львів: Світ, 1994. 592 с.
80. Сергатюк Д. Витоки формування вітчизняної політичної еліти. Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. 2009. № 16. С. 68–76.
81. Сергатюк Д. Формування української політичної еліти періоду отримання незалежності. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. 2009. С. 52–61.
82. Скочиляс Л., Шиманова О., Парійчук-Брухаль Р. Політологія: навч-метод. посібник. Львів: Приват. підприємець Сорока Тарас Богданович, 2014. 192 с.
83. Солдатенко В. 82. Суспільно-політичні трансформації в Україні: від задумів до реалій. Київ: НАН України; Ін-т політ. і етнонац. дослідж. Парлам. вид-во, 2009. 536 с.
84. Токовенко В. Політичне керівництво і державне управління: проблеми взаємовідносин та оптимізація взаємодії: монографія. Київ: УАДУ, 2001. 256 с.
85. Трансформаційне лідерство в міжнародному бізнесі: конспект лекцій: навч. посіб. для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності 073 «Менеджмент», освітньо-професійної програми «Менеджмент міжнародного бізнесу»: конспект лекцій / уклад. А. Р. Дунська. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. 84 с.
86. Требін М. Політична культура владної еліти України в умовах розбудови демократичної правової держави. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. пр. / за ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. Г. РОМАНОВСЬКОГО. Харків: НТУ «ХП», 2010. Вип. 26 (30). С. 110–118.

- 87.Тупчієнко Л. Політична еліта в Україні чи українська політична еліта? Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень. 2007. Вип. 33. С. 224–233.
- 88.Учасники проектів Вікімедіа. Винниченко Володимир Кирилович – вікіпедія. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Винниченко_Володимир_Кирилович.
- 89.Учасники проектів Вікімедіа. Теорія еліт – Вікіпедія. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%>
- 90.Феномен Михайла Грушевського як державного діяча, науковця, громадянина (до 150-річчя від дня народження): зб. наук. праць (за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 19 травня 2016 р.). Київ: «Міленіум». 2016. 207 с.
- 91.Фонін Е., Лісничий В., Радченко О. Політичні партії як суб’єкт формування політико-управлінської еліти в процесі політичної модернізації. Харків: ХарPI НАДУ Магістр, 2007. 160 с.
- 92.Хорішко Л. Політична еліта як суб’єкт модернізації політичної системи в концепції С. Хантінгтона. Гілея: науковий вісник. 2017. Вип. 119. С. 414-417.
- 93.Чернюк І. А. Політична еліта в контексті демократичних перетворень в Україні. Молодий вчений. 2017. С. 155–158.
- 94.Шляхтун П. Політологія: історія та теорія: підручник. Київ: Вид. полігр. центр “Київ. ун-т”, 2010. 451 с.
- 95.Штука І. Трансформація політичної еліти сучасної України. Гілея. 2015. № 101. С. 447–453.
- 96.Шульга М. Правляча еліта сучасної України/М. Шульга, О. Потехін, Н. Бойко, О. Парохонська, Т. Шульга. Київ: Аналітична доповідь. № 10. 1998.
- 97.Шульга М., Бойко Н. Уряди України: соціологічний портрет владної еліти (1990 — 1997 рр.). Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 1998. №3.